

Analysis of the Structure and Strategy of the Actors of the Unity Issue in the Islamic World

Mehdi Delband ^{1*}

Zahed Ghafari Hashjin ²

Ayub Nikunahad ³

Received on: 20/05/2023

Accepted on: 15/11/2023

Abstract

The issue of unity has been a strategic concern for the Islamic world over the past few decades. This issue is influenced by various causes and factors, with stakeholders holding differing opinions on goals and strategies. This research aims to address the following question: Who are the key actors promoting unity in the Islamic world? What strategies do these actors employ? What are the unifying factors within the Islamic world? What strategies are available to the actors that influence unity in the Islamic world? To address the questions posed above, we utilized the method of analyzing the structure and strategies of actors, along with the MECTOR software tool. This means that, initially, a targeted environmental survey of texts and sources was conducted, utilizing the perspectives of influential figures. This process identified the key actors impacting the unity of the Islamic world (15 actors) and the strategies associated with their objectives (13 strategies) for achieving that unity. Subsequently, an expert questionnaire measured the extent of the actors' influence on one another and their positions regarding the established goals. Their views were then analyzed. The research findings indicate that the involvement of regional and international actors, along with the conflicting interests of each influential party regarding convergence and unity in the Islamic world, has complicated the pursuit of unity, rendering it increasingly elusive. The most effective strategies the Islamic world can adopt to achieve unity are institution-building and establishing an Islamic common market. By aligning economic interests with these institutional developments, the Islamic world can advance to a new stage of unity.

Keywords: Futures Studies, Strategic Foresight, Structural Analysis Method, Unity of the Islamic World.

1*. Ph.D Student in Political Studies of the Islamic Revolution, Future Studies Major, Shahed University. (Corresponding Author: m.delband95@gmail.com)

2. Professor of Political Science, Shahed University. (Email: gafari@shahed.ac.ir).

3. Assistant Professor, Khatam al-Anbiya (PBUH) Air Defense University, Tehran, Iran. (Email: anikunahad@gmail.com)

تحلیل ساختار و راهبرد بازیگران مسئله وحدت در جهان اسلام

مهدی دل‌بند^{*۱}

زاهد غفاری هشین^۲

ایوب نیکونهاد^۳

چکیده

مسئله وحدت، یکی از مسائل راهبردی جهان اسلام در طول چند دهه‌ی اخیر است. این مسئله تابع علل و عوامل گوناگونی بوده و بازیگران موافق و مخالف با اهداف و راهبردهای مختلفی دارد. این پژوهش در پی پاسخ به این پرسش‌هاست که بازیگران کلیدی وحدت در جهان اسلام کدام‌اند؟ این بازیگران دارای چه راهبردهایی هستند؟ بلوک‌بندی‌های وحدت در جهان اسلام به چه صورت است؟ راهبردهای در دسترس بازیگران تأثیرگذار بر وحدت در جهان اسلام کدام است؟ برای پاسخگویی به پرسش‌های یادشده از روش تحلیل ساختار و راهبرد بازیگران و از ابزار نرم افزار مکتور استفاده شده است. به این معنی که در ابتدا با پیمایش محیطی هدفمند متون و منابع و استفاده از نظر نخبگان، بازیگران کلیدی تأثیرگذار بر وحدت جهان اسلام (به تعداد ۱۵ بازیگر) و راهبردهای مرتبط با اهداف بازیگران (به تعداد ۱۳ راهبرد) برای دستیابی به وحدت شناسایی شده است و سپس با سنجش میزان تأثیرات بازیگران بر یکدیگر و همچنین سنجش مواضع آن‌ها نسبت به اهداف تعیین شده از طریق پرسشنامه خبرگانی به تجزیه و تحلیل دیدگاه‌های آنان پرداخته شده است. یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که به علت مداخله بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی و منافع متضادی که هریک از بازیگران مؤثر در مسئله همگرایی و وحدت در جهان اسلام دارند، سبب پیچیدگی و درعین‌حال دور از دسترس شدن وحدت شده است. جهان اسلام نزدیک‌ترین راهبردهایی را که می‌تواند در جهت حصول به وحدت در پیش بگیرد دو راهبرد نهادسازی و بازار مشترک اسلامی است؛ بنابراین منافع اقتصادی هم‌راستا با نهادسازی مرتبط با آن می‌تواند چرخه وحدت در جهان اسلام را وارد مرحله جدیدی نماید.

واژگان کلیدی: آینده‌پژوهی، آینده‌نگاری راهبردی، روش تحلیل ساختاری، وحدت جهان اسلام.

*۱. دانشجوی دکتری مطالعات سیاسی انقلاب اسلامی گرایش آینده‌پژوهی دانشگاه شاهد. (صفحه ۵۱-۸۶)

(نویسنده مسئول: m.delband95@gmail.com)

۲. استاد علوم سیاسی دانشگاه شاهد. (gafari@shahed.ac.ir)

۳. استادیار دانشگاه پدافند هوایی خاتم‌الانبیاء (ص) ارتش، تهران، ایران. (anikunahad@gmail.com)

مقدمه

دعوت به همبستگی و پرهیز از تشتت و تفرقه میان مسلمانان، از مهم‌ترین مسائلی است که به‌صورت مکرر در قرآن کریم و سنت پیامبر اسلام و سیره اهل‌بیت (علیهم‌السلام) بر آن تأکید شده است. وحدت اسلامی ابزار تحقق امت واحده، به‌عنوان یک آرمان نهایی، در سطح جوامع و جهان اسلام است. از لحاظ تاریخی نیز مسئله وحدت دغدغه اندیشمندان و مصلحان جهان اسلام بوده است. در عصر جدید مفهوم وحدت اسلامی در واکنش به نوعی آگاهی دینی که در پاسخ به شرایط جهان اسلام در مواجهه با آنچه بعدها در قالب مفهوم «غرب» مفصل‌بندی گردید، ایجاد شده است. نابسامانی اوضاع سیاسی - اجتماعی مسلمانان، استعمار، استبداد و مهم‌تر از همه، احساس «عقب‌ماندگی» در مواجهه با کشورهای اروپایی، عامل اصلی این خودآگاهی دینی و مذهبی بود. مصلحان و اندیشمندان جهان اسلام به دنبال ایجاد و گسترش این بیداری بوده و پیرامون ضرورت بسیار بالای وحدت سخن گفته‌اند. مسئله وحدت نه تنها در مباحث نظری، بلکه حتی به صورت عملی نیز پیگیری شده و تلاش‌های مختلفی تاکنون برای ایجاد وحدت و همگرایی میان مسلمانان صورت گرفته که به ویژه پس از پایان جنگ جهانی اول، فروپاشی امپراتوری عثمانی و مسئله لغو خلافت و گسترش استعمار غرب در دنیای اسلام آغاز شده است. این روند در سال‌های پس از جنگ جهانی دوم و اشغالگری رژیم صهیونیستی و در سال‌های حکمرانی رهبرانی چون جمال عبدالناصر شدت یافت و ابعاد عملی بیشتری پیدا کرد. همگرایی و وحدت جهان اسلام ناشی از آرمان مسلمانان در خصوص «امت واحده» است. این آرمان، گرچه هم اکنون با چالش‌ها و آسیب‌های فراوانی روبه‌روست؛ ولی علاقه‌مندی مسلمانان به نوسازی «تمدن اسلامی»، اندیشمندان جهان اسلام را به فکر واداشته تا برون‌رفت از مشکلات را در همگرایی و وحدت جهان اسلام ببینند.

مسئله وحدت جهان اسلام بازیگران تأثیرگذار مختلفی دارد. این بازیگران اهداف و اولویت‌ها و راهبردهای متفاوتی دارند که به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند. اتخاذ اهداف مختلف توسط بازیگران، الزاماً به معنای همکاری میان بازیگران نیست. در موارد بسیاری نه تنها هویت و مأموریت و اولویت بازیگران مختلف، رقابت میان آن‌ها را ضروری می‌سازد، بلکه اتخاذ راهبردها و اهداف مختلف و ناسازگار سبب می‌شود که به جای هم‌افزایی، رقابت و ناسازگاری میان اهداف و اولویت‌های مختلف نیز به چشم بخورد. از طرفی دیگر قدرت میان بازیگران مختلف معمولاً

به صورتی متوازن توزیع نشده است و با توجه به شرایط مختلف سیاسی، اجتماعی و اقتصادی، بازیگران مختلف دولتی و غیردولتی، قدرت تأثیرگذاری متفاوتی بر مسائل و اهداف دارند. آنچه این پژوهش عهده‌دار آن است پاسخ به پرسش‌های زیر است:

- بازیگران کلیدی وحدت در جهان اسلام کدام‌اند؟
 - این بازیگران دارای چه راهبردهایی هستند؟
 - بلوک‌بندی‌های وحدت در جهان اسلام به چه صورت است؟
 - راهبردهای در دسترس بازیگران تأثیرگذار بر وحدت در جهان اسلام کدام است؟
 - تعامل بین بازیگران و میزان موافقت یا مخالفت آن‌ها با اهداف و راهبردها چگونه است؟
- بدین منظور بازیگران کلیدی تأثیرگذار بر وحدت جهان اسلام شناسایی شده و با استفاده از روش تحلیل و ساختار بازیگران و نرم‌افزار مکتور، تجزیه و تحلیل‌های مرتبط با این مسئله صورت گرفته است.

الف - پیشینه پژوهش

از آنجاکه مسئله وحدت از اصلی‌ترین موضوعات و دغدغه‌های ذهنی و عملی متفکران و صاحب‌نظران جهان اسلام بوده، آثار زیادی با رویکردهای مختلف درباره آن به نگارش درآمده است. برخی آثار به ضرورت و امکان وحدت جهان اسلام پرداخته‌اند. تعدادی از آثار علل و پیامدهای وحدت را بررسی کرده‌اند. آثاری نیز نگرش راهبردی داشته و چگونگی وحدت را واکاوی نموده‌اند. به عنوان نمونه به چند مورد اشاره می‌شود: محمدرضا قائدی و علیرضا گلشنی (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «آینده پژوهی روند همگرایی و وحدت دنیای اسلام» کوشیده‌اند به ترسیم چالش‌های درونی و بیرونی وحدت جهان اسلام بپردازند. از این رهگذر، روندهای موجود در جهان اسلام تبیین شده است تا مشخص کنند که آیا وضعیت موجود، حاکی از همگرایی دنیای اسلام است یا واگرایی؟ و آیا در آینده امکان تحقق وحدت جهان اسلام وجود دارد؟ این پژوهش نتیجه می‌گیرد که به علت تضاد منافع دولت‌های اسلامی، حداقل در کوتاه‌مدت، شاهد وحدت مسلمانان نخواهیم بود و برای برون‌رفت از این وضعیت باید طرح وحدت دنیای اسلام، ابتدا مورد اجماع نخبگان فکری و حکومتی جهان اسلام قرار گیرد و سپس اقدامات عملی و برنامه‌های مشترک را جایگزین ترویج خصومت و مهار افراطی‌گری نمایند.

محمد صدرا (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «آسیب‌شناسی مفهوم وحدت اسلامی در قالب دوگانه فرقه‌گرایی و سکولاریسم»، چنین نتیجه می‌گیرد که با ایجاد و توسعه این دو تفسیر در رابطه با مفهوم وحدت اسلامی، در حوزه اندیشه و عمل اندیشمندان مسلمان، دو تفسیر رایج از رابطه دین و جامعه رواج یافت، به نحوی که برای اجتناب از افتادن در دام فرقه‌گرایی، یا باید دین را از عرصه سیاسی و اجتماعی کنار زد، یا با تأکید بیش از حد بر عقاید مذهبی و دینی و بازگشت به مرجعیت سلفی سنتی، به نوعی خشونت خطرناک مذهبی رسید. در هر صورت هر دو گروه در خلاف جهت وحدت اسلامی و مصالح مسلمین حرکت می‌کنند.

هادی رجبی (۱۳۹۸) در مقاله «راهبردهای اتحاد جهان اسلام با ابتنای بر دیدگاه‌های مقام معظم رهبری» سعی می‌کند تا ضمن بررسی آراء و نظرات ایشان، راهبردهای دستیابی به شکل‌گیری اتحاد دنیای اسلام، با توجه به نقاط ضعف، قوت، فرصت‌ها و تهدیدات پیش روی دنیای اسلام در آستانه تغییر شکل و ماهیت نظام جهانی و ایجاد نظم جدید جهانی را تبیین نماید.

سید یحیی صفوی (۱۳۸۷) در کتاب «وحدت جهان اسلام، چشم‌انداز آینده» تلاش نموده تا تبیین نظری و تا حدی کاربردی در زمینه تحقق آرمان وحدت کشورهای اسلامی ارائه نماید. ترویج ادبیات همگرایی و انسجام با تأکید بر موضوع وحدت اسلامی از دیگر رویکردهایی است که تلاش شده است در کتاب پیش رو تا حد امکان بسط و توسعه یابد.

مهم‌ترین خلأ پژوهش‌های موجود را می‌توان فقدان نگرش‌های آینده‌نگارانه به مسئله است. نوآوری این پژوهش در مقایسه با پژوهش‌های همراستا علاوه بر بهره‌گیری از رویکرد آینده‌نگارانه، شناسایی بازیگران کلیدی وحدت در جهان اسلام، راهبردهای آنان و سنجش امکان وقوع هر یک از این راهبردهاست.

ب- مبانی نظری

مسئله وحدت از آنجا که شاید مهم‌ترین مسئله عینی مسلمانان در تاریخ اسلام بوده، همواره مورد توجه اندیشمندان اجتماعی و سیاسی بوده است. بدین سبب است که حجم قابل توجهی از نظریه پردازی‌ها به تبیین مسئله وحدت و اتحاد امت اسلامی اختصاص یافته است. برای بیان رابطه مطلوب بین مسلمانان، تعابیر و واژگان متعدد و متفاوتی به کار رفته است. وحدت اسلامی، وحدت شیعه و

سنی، تقریب بین مذاهب اسلامی، همبستگی بین مذاهب اسلامی، اتحاد مذاهب اسلامی و همگرایی از جمله تعبیری است که برای این مفهوم به کار رفته است.

در قرآن کریم در آیات متعددی به موضوع وحدت و اتحاد میان مسلمانان پرداخته شده است. برخی از این آیات بدین قرار است:

- امت واحده: «كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً» (بقره، آیه ۲۱۳)
- اعتصام به حبل الله: «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا...» (آل عمران، آیه ۱۰۳)
- کلمه سواء: «قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ...» (آل عمران، آیه ۶۴) به صورت باورهای دینی مشترک که اهل کتاب نیز باید بدان ملتزم باشند.
- صراط مستقیم: «وَأَنَّ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ...» (انعام، آیه ۱۵۳) که یادکرد آن به صورت مفرد در برابر واژه «سبیل» که گاه به صورت جمع می‌آید و حکایت از وحدت و یک‌پارچگی راه مؤمنان دارد،
- تألیف میان دل‌ها: «وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ...» (انفال، آیه ۶۳)
- اخوت و برادری: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوِيكُمْ...» (حجرات، آیه ۱۰)
- بنیان مرصوص: «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقْتَلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَانَهُمْ بَيْنَ مَرْصُوعٍ...» (صف، آیه ۴) که بیان‌گر یک‌پارچگی مؤمنان در رویارویی با کافران است،
- کافّة: «... قَتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقْتَلُونَكُمْ كَافَّةً» (توبه، آیه ۳۶) که بر اساس برخی تفاسیر که «کافّة» را صفت مؤمنان دانسته‌اند، به معنای همدلی و یک‌پارچگی آنان در پذیرش اسلام است.
- سبیل و راه مؤمنان: «وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ...» (نساء، آیه ۱۱۵) که نکوهش مخالفت و جدایی از راه مؤمنان حکایت از ضرورت همگامی با آنان دارد.
- حزب الله: «وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ» (مائه، آیه ۵۶)
- اصلاح ذات‌البین: «وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ...» (انفال، آیه ۱)
- ریسمان خدا و مردم: «ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلِيلَةُ أَيْنَ مَا تُخِفُوا إِلَّا بِحَبْلِ مِنَ اللَّهِ وَحَبْلِ مِنَ النَّاسِ» (آل عمران، آیه ۱۱۲)
- یار بودن مؤمنان با یک‌دیگر: «وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ» (توبه، آیه ۷۱)

- شرکت در امور اجتماعی: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ لَّمْ يَذْهَبُوا حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ...» (نور، آیه ۶۲)
- ارتباط برقرار کردن مؤمنان با یکدیگر: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا» (آل عمران، آیه ۲۰۰)

بنابراین وحدت موضوعی اساسی و مهم برای حفظ بقای اسلام و جامعه اسلامی از دیدگاه قرآن است. در دانش فلسفه وحدت به معنای آن است که دو شیء از خصوصیات فردی خود خالی شده و در قالب شیئی واحد تجلی کنند. بر اثر این به هم پیوستگی، دوگانگی از میان می‌رود و آن دو یکی شده، به صورت شیء سومی درمی‌آیند. وحدت از دیدگاه علوم اجتماعی و سیاسی متفاوت با تعریف فلسفی آن است. در مسائل اجتماعی، منظور از وحدت و یگانگی این نیست که یکی از دو شیء «الف» و «ب» از بین برود و یا یکی از آن دو به دیگری تبدیل گردد و یا اینکه آن دو از میان رفته، شیء سومی پدید آید، چرا که در عمل وحدت به این معنا نه معقول و نه ممکن است. بلکه معنای اتحاد این است که چند شیء در عین کثرت شان مشترک باشند و به لحاظ اشتراکشان نوعی وحدت حاصل کنند. شیء واحد از آن رو که واحد است، اتحادش امری نامعقول و تحصیل حاصل است و اشیاء متعدد نیز از آن رو که متعددند، امکان ندارد متحد باشند؛ زیرا محال است که دو چیز به لحاظ کثرت شان وحدت یابند و به لحاظ آنکه دو چیزند یکی شوند. بلکه اتحاد در مسائل اجتماعی تنها درجایی متصور است که اشیاء متعدد وجه اشتراک داشته باشند و به لحاظ همان وجه اشتراک، اتحاد یابند (وطن دوست، ۱۳۸۹: ۱۳).

وحدت امت اسلامی یکی از مسائل بنیادی دو سده اخیر جهان اسلام بوده است. وحدت اسلامی نظریه ای است که از سوی اندیشمندان اسلامی در مقابل تئوری های تفرقه انگیز دشمنان خارجی و داخلی جهان اسلام مطرح شده است. از نظر امام خمینی «وحدت اسلامی به این معنا نیست که همه به طور اجبار از یک مذهبی پیروی کنند. بلکه به معنای اتحاد و انسجام برای تحقق آرمان های جهانی و عمیق اسلام و بیرون راندن دشمنان متجاوز و ضد اسلام است» (امام خمینی، صحیفه نور، ۱۳۷۴: ج ۱۹، ص ۲). از نظر امام خمینی، وحدت فلسفه وجودی و هدف نهایی حکومت هاست. از منظر حضرت آیت الله خامنه‌ای نیز وحدت نه امری تاکتیکی و استراتژی، بلکه یک اصل اسلامی و از ضروریات و واجبات دین اسلام است (بیانات در دیدار رئیس جمهور موقت افغانستان و رهبران مجاهدان افغانی ۱۳۶۸/۷/۱۱). شهید مطهری نیز مقصود از وحدت و تقریب مذاهب اسلامی را اتحاد

پیروان مذاهب مختلف در عین اختلافات مذهبی در برابر بیگانگان می‌داند. در دیدگاه ایشان منظور علمای روشنفکر اسلامی از وحدت اسلامی، حصر مذاهب به یک مذهب و یا اخذ مشترکات مذاهب و طرد مفترقات آن‌ها - که نه معقول و منطقی است و نه مطلوب و عملی - نیست، بلکه منظور این دانشمندان متشکل شدن مسلمین در یک صف در برابر دشمنان مشترکشان است (مجموعه آثار شهید مطهری «الغدیر» و وحدت اسلامی (شش مقاله)) ج ۲۵ صص ۲۷-۲۶).

وحدت اسلامی بر مبنای شخصیت افراد جامعه اسلامی بنا شده است و سعی در تعمیق ارتباط میان هر یک از افراد امت اسلامی با دیگر افراد دارد. این تفاوت میان وحدت اسلامی با دیگر وحدت‌ها و اتحادیه‌هاست؛ چراکه دیگر وحدت‌ها بر اساس منافع مادی و انحصار ملیت‌ها (مانند اتحادیه اروپا) شکل گرفته‌اند، اما اتحاد مسلمانان به دو جنبه مادی و معنوی توجه دارد (زرین پور و امینی، ۱۳۹۱). در تعریف دیگر وحدت اسلامی عبارت است از همکاری و تعاون پیروان مذاهب اسلامی بر اساس اصول مسلم و مشترک اسلامی و اتخاذ موضع واحد برای تحقق اهداف و مصالح عالی امت اسلامی و موضع‌گیری واحد در برابر دشمنان اسلام و احترام به التزام قلبی و عملی هر یک از مسلمانان به مذهب خود (استراتژی مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، ص ۶۶).

وحدت امت اسلامی به معنای تحقق وحدت اسلامی در مجموعه امت اسلام و سراسر جهان اسلام است؛ به گونه‌ای که در نهایت، نویدبخش تشکیل امت واحد اسلامی است «إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ» و همانا این امت شماست؛ امتی یگانه و من پروردگار شما هستم. از من پروا کنید (مؤمنون، ۵۲). در اسلام هرگز مراد از وحدت، کنار نهادن سایر مذاهب نیست. وحدت اسلامی به کارگیری ابزار تحقق امت واحد، به عنوان یک آرمان نهایی، در سطح جوامع و جهان اسلامی خواهد بود: «وَأَعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ» (حج، ۷۸). نکته اساسی در باب وحدت امت اسلامی این است که خدا، پیامبر، دین، قبله و هدف مسلمانان یکی است و باید آنها را مبنای اتحاد قرار دهند. همچنان که خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «و همگی به رشته الهی در آویزید و پراکنده نشوید، و نعمت خدا را بر خود یاد کنید که دشمن یکدیگر بودید پس او میان دل‌های شما الفت داد و به موهبت او باهم برادر شدید؛ و بر لبه پرتگاه آتش بودید که شما را از آن رهانید. خداوند این گونه آیات خود را برای شما بیان می‌کند تا هدایت یابید» (آل عمران، ۱۰۳). این آیه روش وحدت و یکپارچگی و نفی تفرقه را به تصویر می‌کشد.

بنابراین، از نظر مفهومی، وحدت اسلامی، از جهت روش و ابزارمندی آن شامل تمامی تصمیم

سازی ها، سیاستگذاری ها اتخاذ روش های واحد، بهره گیری از امکانات مشترک و تدابیری می شود که نتیجه و پیامد آن، تحقق وحدت اسلامی است. از این رو، خداوند میفرماید: «وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا» (آل عمران، ۱۰۳). از منظر آیات قرآن، وحدت کلمه امت اسلام، وحدت دینی و اسلامی است و به عنوان شیوه و ابزار و تحقق اهداف و مقاصد دینی و الهی تلقی می شود؛ بنابراین، وحدت از منظر دینی امری مطلوب است و بدان سفارش و تأکید بسیار شده است؛ به گونه ای که اقامه دین در پرتو وحدت امت اسلام است (قائدی و گلشنی، ۱۳۹۳).

تقریب مذاهب اسلامی از دیگر مفاهیم مرتبط با موضوع وحدت است. تقریب در لغت به معنای نزدیک کردن است. در اصطلاح، دعوتی است اصلاحی برای نزدیک کردن مذاهب با حفظ کیان و این دعوت بر پایه علم و خرد نهاده شده نه عواطف طرفین و احساسات زودگذر. تلاش اصحاب تقریب به این است که عقل‌های متفکر و دانشمند و همچنین شخصیت‌های دینی را که مورد توجه ویژه مردم‌اند، به سوی خود متوجه کنند و آنان را قانع سازند. مسلماً وقتی طرفین دریافتند که هر دو، منابع و مبانی‌شان یکی و مستندشان قرآن و سنت است و نیز هر دو طرف راه اجتهاد را می‌پویند، تفاهم میان دو دسته ایجاد خواهد شد، بدون اینکه این کار موجب تقلید و پیروی یک طرف از طرف دیگر شود (زرین پور و امینی، ۱۳۹۱)؛ بنابراین تقریب نزدیک شدن پیروان مذاهب اسلامی با هدف تعارف و شناخت یکدیگر به منظور دستیابی به تألیف و اخوت دینی بر اساس اصول مسلم و مشترکات اسلامی است (استراتژی مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، ص ۶۶).

از دیگران مفاهیم مرتبط با مقوله وحدت، مفهوم همگرایی است. همگرایی و واگرایی ناظر بر رفتار جمع‌گرایی و دوری‌گزینی ملت‌ها، کشورها و دولت‌ها نسبت به یکدیگر است. به فرایند هم‌پیوستگی و همبستگی ملت‌ها و دولت‌های ملی «همگرایی» و به فرایند جدایی و دوری‌گزینی ملت‌ها و دولت‌های ملی نسبت به همدیگر «واگرایی» اطلاق می‌شود (حافظ نیا، ۱۳۷۹: ۵۴). همگرایی در چارچوب فرهنگ علوم سیاسی به فرآیندی اطلاق می‌شود که در آن، ملت‌ها و جوامع از خواست و قدرت هدایت مستقل سیاست‌های عمده و اساسی خود چشم می‌پوشند و سعی می‌کنند به تصمیم‌های مشترک و هماهنگ دست یابند و تصمیم‌گیری را به نهادهای مرکزی تازه‌ای واگذار کنند (صفوی، ۱۳۹۰: ۱۵۰). در تعریفی دیگر از همگرایی آمده است: «همگرایی، درهم‌آمیزی ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک و ژئواستراتژیک کشورها و ملت‌ها در مناطق گوناگون گیتی است» (مجتهد زاده، ۱۳۷۹: ۶۹)

پ- روش پژوهش

یکی از روش‌های آینده‌پژوهی برای درک همگرایی و واگرایی میان بازیگران، روش تحلیل ساختاری یا راهبرد بازیگران است. این روش که در دسته روش‌های کمی آینده‌پژوهی قرار دارد و از طریق نرم‌افزار مکتور انجام می‌شود؛ از نوع مدل‌های چند موضوع- چند بازیگر است که در مواقعی کاربرد دارند که چند بازیگر در مقابل تعدادی از موضوعات قرار دارند که تکامل آن‌ها در آینده نامعلوم بوده و پیش‌بینی آن‌ها سخت است. هدف این مدل‌ها دستیابی به درک بهتر از این موقعیت‌ها و چگونگی تکامل آن‌ها از طریق محاسبه و ملاحظه کردن نفع و اهداف ذینفعان مختلف و روابط بین آن‌هاست. روش تحلیل ساختاری و راهبرد بازیگران از شش گام اصلی تشکیل شده است:

- شناسایی متغیرهای کلیدی (تعیین اهداف)
 - شناسایی بازیگران مؤثر در محیط
 - تشکیل ماتریس بازیگران - اهداف
 - تشکیل ماتریس بازیگران - بازیگران
 - ورود داده‌ها به ماتریس
 - پردازش و گرفتن خروجی از مدل (گلن و گوردن، ۱۳۹۴: ۳۵۳)
- برای عملیاتی کردن گام‌های روش تحلیل ساختاری و راهبرد بازیگران، در قالب یک پرسشنامه دو سؤال اساسی مطرح شد. از خبرگان به تعداد ۵ نفر خواسته شد تا در جهت تکمیل پیمایش محیطی هدفمند متون و منابع، بازیگران کلیدی وحدت جهان اسلام را شناسایی کنند. سپس اهداف بازیگران مبتنی بر چارچوب نظری پژوهش مشخص گردید. بعد از پالایش بازیگران و مشخص شدن بازیگران در دور دوم، در قالب یک جدول و ماتریس از آن‌ها خواسته شد تا میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری بازیگران فعال در وحدت جهان اسلام در قالب اعداد ۰ تا ۴ را مشخص سازند.
- عدد صفر: برنامه‌ها، راهبردها و اهداف بازیگر تأثیرگذار، بر بازیگر دیگر ارتباطی ندارد.
 - عدد ۱: بازیگر تأثیرگذار می‌تواند در فعالیت‌ها و برنامه‌های بازیگر دیگر تداخل ایجاد کند ولی این تداخل در سطح اندک است.
 - عدد ۲: فعالیت‌ها، برنامه‌ها و سیاست‌های بازیگر تأثیرگذار می‌تواند سیاست‌های بازیگر دیگر را به مخاطره اندازد.

- عدد ۳: بازیگر تأثیرگذار می‌تواند مأموریت یا راهبردهای بازیگر دیگر را تهدید کند.
 - عدد ۴: بازیگر تأثیرگذار می‌تواند هستی و موجودیت یک بازیگر دیگر را تخریب کند.
- در پرسشنامه دوم نیز از خبرگان خواسته شد تا به ارزیابی بازیگران نسبت به اهدافی که مشخص شده بود با اختصاص نمراتی از ۱- تا ۱+ پردازند.
- عدد ۱+ به معنی این است که بازیگر کاملاً با راهبرد موافق است.
 - عدد صفر به معنی خنثی و عدد ۱- به معنی کاملاً مخالف است.
- پس از جمع‌آوری نظرات خبرگان و تجمیع میانگین آن‌ها، داده‌ها از طریق نرم‌افزار مکتور که کاربرد آن تحلیل ساختار و راهبرد بازیگران در آینده‌پژوهی است مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. خروجی‌های نرم‌افزار مشتمل بر دو نوع خواهد بود. نوع اول به نمودارهای هر یک از بازیگران با اهداف اختصاص پیدا می‌کند و نوع دوم داده‌های آن از نوع نمودارهای شکلی و رابطه بازیگران با یکدیگر است.

ت- تحلیل داده

۱- شناسایی بازیگران و راهبردهای آن‌ها

در این تحقیق برای تعیین بازیگران اصلی در مسئله وحدت، ابتدا همه بازیگران دولتی، غیردولتی و بین‌المللی احصا شده و سپس از میان آن‌ها با استفاده از نظر نخبگان، بازیگران مؤثری تعیین شدند که قابلیت کنشگری بیشتری دارند

جدول شماره ۱- شناسایی بازیگران تأثیرگذار بر وحدت جهان اسلام به همراه توضیحات

توضیحات	نام بازیگر	
در طول تاریخ شیعه، شیعیان به ویژه عالمان دینی به پیروی از سنت پیامبر و پیشوایان معصوم، در راه وحدت و همبستگی با اهل سنت تلاش فراوانی نموده‌اند. اندیشمندان شیعه از شیخ مفید، شیخ طوسی و سید مرتضی در قرن چهارم و پنجم هجری گرفته تا بزرگانی همچون سید جمال‌الدین اسدآبادی، محمدحسین کاشف الغطاء، سید عبدالحسین شرف‌الدین، آیت‌الله بروجردی و به ویژه امام خمینی و مقام معظم رهبری همواره در این راه کوشیده‌اند.	علما و مراجع شیعه	بازیگران منطقه‌ای غیردولتی

ادامه جدول شماره ۱- شناسایی بازیگران تاثیرگذار بر وحدت جهان اسلام به همراه توضیحات

نام بازیگر	توضیحات
علمای اهل تسنن	بسیاری از دانشمندان اهل سنت و جماعت به ضرورت وحدت در جامعه اسلامی واقف‌اند و برای این امر مهم اقدامات چشم‌گیر و ارزشمندی انجام داده‌اند. نگاهی گذرا به دیدگاه‌های روشن‌اثره مذاهب و دانشمندان بزرگ اهل سنت گواه این مطلب است که آنان تکفیر دیگر مسلمانان را حرام می‌شمردند و هیچ مسلمانی را به خاطر نوع اعتقادی که دارد موجب تفسیق و تکفیر مخالفان نمی‌دانند. به عنوان نمونه ابن حزم فتوای حرمت تکفیر مسلمانان را از بزرگانی مانند ابن ابی لیلی، ابوحنیفه، امام شافعی، سفیان ثوری و داوود بن علی نقل می‌کند و سپس این مطلب را اجماعی می‌داند و می‌گوید: «اینکه نباید هیچ مسلمانی تکفیر شود، عقیده تمام اندیشمندان صاحب‌رای است که من آن‌ها را می‌شناسم و در این باره از آنان هیچ اختلافی سراغ ندارم» (وطن‌دوست، ۱۳۸۹: ۶۶).
روشنفکران غرب‌گرا	جریان روشنفکری غرب‌گرا با نفی داشته‌های فرهنگی و تاریخی ملل مسلمان، به دنبال دگرگونی ریشه‌ای در نهادهای جامعه مسلمانان بر مبنای ساختارهای غربی است. این جریان به جای تقویت بنیان‌های فکری امت واحده اسلامی، به دنبال نفی استقلال و هویت دینی مسلمانان و دنباله‌روی و وابستگی به تمدن غربی است.
بازیگران منطقه‌ای غیردولتی	جریان‌های فرقه‌گرا با برجسته کردن نقاط اختلاف میان شیعه و سنی، خواسته و ناخواسته سبب ایجاد تفرقه و اگرایی امت اسلامی می‌شوند. در چند دهه اخیر، برخی گروه‌های افراطی و تروریستی، در تعدادی از کشورهای اسلامی، مانند افغانستان، پاکستان، عراق و سوریه شکل گرفتند تا اقدامات خشونت‌آمیز و تروریستی گسترده‌ای را مرتکب شوند. تقریباً تمام این گروه‌ها، دارای اندیشه‌های مذهبی و ایدئولوژیک سلفی وابسته به فرقه‌های وهابیت و دیوبندی هستند که بر اساس آن، اقدامات خود را توجیه شرعی و دینی می‌کنند. به عنوان نمونه داعش و جبهه النصره که مورد حمایت برخی از کشورهای عربی منطقه بوده‌اند، پیامدهای ژئوپلیتیکی مخربی برای جهان اسلام به همراه داشته‌اند (واثق و آقایی، ۱۳۹۴).
اخوان المسلمین	یکی از اصول ثابت اندیشه سیاسی اخوان المسلمین «تلاش در جهت ایجاد وحدت اسلامی» از طریق تعامل با فرقه‌های اسلامی و اجتناب از جدال مذهبی است. زمینه‌های سیاسی - اجتماعی شکل‌گیری اخوان، حاکی از آن است که ایشان در راه حل و رهیافت نظری برای غلبه بر استکبار و استعمار بیگانه و اخراج بیگانگان از وطنشان، تنها راه حل اسلامی را بازگشت به آموزه‌های اصیل اسلامی می‌دانستند. اهداف و اصولی که در اساسنامه و قسم‌نامه اخوان درج شده و همچنین سخنرانی‌ها، مصاحبه‌ها و بیانیه‌های رهبران اخوان، همگی بیانگر آن است که مهم‌ترین هدف آنان، برقراری اتحاد اسلامی به منظور تشکیل امت اسلامی است و جز از این راه نمی‌توان بر استعمار چیره شد. عمق وجود تنش‌ها و تنازعات داخلی اخوان المسلمین با رهبران ملی و ناسیونالیست مصر که سرانجام به انحلال و اعدام رهبران اخوان انجامید، همگی بر این مطلب دلالت دارد که آنان با تکیه بر اسلام و اصول اسلامی، خواهان تشکیل امت واحده اسلامی به رهبری خلیفه واحد مسلمین بودند و در این راه از هیچ اقدامی دریغ نورزیدند (میرعلی، ۱۳۸۵: ۵۲-۵۳).

ادامه جدول شماره ۱- شناسایی بازیگران تاثیرگذار بر وحدت جهان اسلام به همراه توضیحات

توضیحات	نام بازیگر	
<p>وهابیت یکی از فرقه‌های افراطی اسلامی است که در قرون اخیر به وجود آمده و با نظرات خلاف کتاب و سنت موجب مشکلات فراوانی در جوامع اسلامی شده است. ازجمله این نظرات مخالفت با شیعه و نظرات بسیاری از علمای اهل سنت و تکفیر و حتی فتوای بر وجوب قتل آن‌ها و مبارزه با تفکر وحدت اسلامی است. وهابیت بر اساس نگرش‌های تنگ‌نظرانه و تکفیری خود، شیعیان را رافضی و نوعی بدعت دینی به شمار می‌آورد. علمای وهابی مواضع تندی علیه شیعیان می‌گیرند. وهابیت سلفی‌ها (وهابی‌ها) تشیع را گونه‌ای بدعت دینی به شمار می‌آورند و می‌کوشند آن را دینی متفاوت و مجزا از اسلام معرفی کنند. آنان، شیعیان را رافضی می‌نامند و سازش اهل تسنن با شیعیان را غیرممکن می‌دانند. (شفیعی و همکاران، ۱۳۹۵: ۴).</p>	<p>وهابیت</p>	<p>بازیگران منطقه‌ای غیردولتی</p>
<p>با پیروزی انقلاب اسلامی و در زمان تدوین قانون اساسی جمهوری اسلامی، توجه به مذاهب به جد موردتوجه فقیهان و حقوقدانان قرار گرفت و مذاهب چهارگانه اهل تسنن به رسمیت شناخته شدند. گرچه مذهب رسمی کشور در قانون اساسی شیعه اثناعشری اعلام شد؛ اما سایر مذاهب اهل سنت نیز از آزادی رأی عقیده و انجام فرایض دینی خود بهره‌مند شدند. از مهم‌ترین اقدامات دولت جمهوری اسلامی ایران برای وحدت به موارد زیر می‌توان اشاره کرد: حق انتخاب اهل سنت ایران برای تعیین نماینده در مجلس شورای اسلامی، امکان برگزاری آزادانه نماز جمعه به امامت امامان اهل سنت، داشتن مساجد، آزادی تشکیل احزاب، جمعیت‌ها، انجمن‌های سیاسی و صنفی و انجمن‌های اسلامی، تساوی با همه ملت ایران، در همه حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با رعایت موازین اسلامی و... برگزاری مراسم هفته وحدت تا سیس مجمع تقریب مذاهب اسلامی تا سیس دانشگاه مذاهب اسلامی، برگزاری کنفرانس وحدت باهدف ایجاد زمینه‌های اتحاد و همبستگی جهان اسلام، ایجاد شورای سرپرستی طلاب غیر ایرانی در حوزه علمیه قم تا سیس جامعه المصطفی (ص) العالمیه، دانشگاه ادیان و مذاهب اسلامی، دانشگاه مذاهب اسلامی، مؤسسات و پژوهشگاه‌های تقریبی در سراسر کشور ازجمله دارالاعلام الاسلامیه، پژوهشگاه تقریب، کنگره جهانی مقابله با تکفیر. شورای برنامه‌ریزی مدارس علوم دینی اهل سنت، برگزاری گردهمایی دانشجویان جهان اسلام، برگزاری کنفرانس وحدت اسلامی در سنوات مختلف، کنفرانس جهانی محبین اهل بیت (ع)، برگزاری مسابقات بین‌المللی قرائت کلام‌الله مجید ازجمله این اقدامات در نظام اسلامی است.</p>	<p>ایران</p>	<p>بازیگران منطقه‌ای دولتی</p>

ادامه جدول شماره ۱- شناسایی بازیگران تاثیرگذار بر وحدت جهان اسلام به همراه توضیحات

توضیحات	نام بازیگر	
<p>حکومت عربستان اصول و اهداف خاصی را در ترسیم سیاست خارجی خود مدنظر دارد که عبارت‌اند از: رهبری سیاسی جهان اسلام به‌ویژه کشورهای عربی؛ وحدت جهان عرب و جلب حمایت‌های آنان در جهت منافع خود؛ تبلیغ مذهب وهابی و دعوت به آن؛ جلوگیری از انتشار و گسترش انقلاب اسلامی و حفظ وضع موجود در منطقه؛ و متعادل کردن پدیده‌های تندروی منطقه و جهان اسلام (شجاع، ۱۳۸۸: ۴۱). پیروزی انقلاب اسلامی و اشاعه اسلام شیعی منجر به تشدید رقابت مذهبی دو کشور ایران و عربستان گردید؛ به‌گونه‌ای که عربستان به‌عنوان داعیه‌دار ام‌القرایب جهان اسلام، شاهد رقیب جدیدی بود که مدعی پیاده‌سازی اسلام ناب محمدی بود و همین امر سبب می‌شد تا انگاره‌های مختلفی در اذهان سعودی‌ها و هم‌پیمانان آن‌ها شکل گیرد (خسروی یکتا و کشیشیان سیرکی، ۱۳۹۶: ۳۶). عربستان همراه با دیگر کشورهای حاشیه خلیج فارس در ۲۵ مه ۱۹۸۱ م باهدف مقابله آنچه آن را خطر انقلاب اسلامی ایران می‌نامیدند، اقدام به تأسیس شورای همکاری خلیج فارس و تحکیم پیوند با کشورهای مخالف جمهوری اسلامی ایران ازجمله آمریکا کرد. درواقع پس از پیروزی انقلاب اسلامی و تغییر در اصول سیاست خارجی آن، عربستان از نظر امنیتی احساس خطر شدید می‌کرد زیرا که تلاش ایران برای صدور انقلاب خود به دیگر کشورهای منطقه باعث شکل‌گیری خیزش‌های داخلی در کشورهای منطقه بخصوص عربستان سعودی شده بود (افراسیاب‌پور، ۱۳۹۳: ۱۹۴).</p>	عربستان	بازیگران منطقه‌ای دولتی
<p>سیاست خارجی نوعثمانی‌گری ترکیه در غرب آسیا در سال‌های اخیر، این کشور را به‌عنوان یکی از بازیگران مهم و مداخله‌گر در تحولات منطقه تبدیل کرده است. هرچند در این مداخله‌ها عمل‌گرایی این کشور بر بُعد ایدئولوژیک سیاست خارجی همانند گذشته ترجیح داده شده است، اما در پس چنین رویکردی حمایت از جریانات نزدیک به اخوان المسلمین و ائتلاف با کشور قطر در منطقه از اهمیت بالایی برخوردار بوده است و به همین دلیل نوع همگرایی‌ها و واگرایی‌های این کشور در غرب آسیا تا حدود زیادی متأثر از گرایش‌های اخوانی است. نوع مداخله این کشور در بحران‌های لیبی و سوریه به‌خوبی گویای همین واقعیت است چون در هردو کشور، حزب حاکم ترکیه در کنار قطر، حامی و پشتیبان اصلی این جریان فکری سیاسی بوده است.</p>	ترکیه	

ادامه جدول شماره ۱- شناسایی بازیگران تاثیرگذار بر وحدت جهان اسلام به همراه توضیحات

توضیحات	نام بازیگر	
<p>از همان سال‌های نخستین تا سپس رژیم صهیونیستی در فلسطین، نزد سیاست‌گذاران اسرائیلی دو نظریه برای نفوذ در جهان اسلام وجود داشته است: یکی نفوذ با توسل به قدرت نظامی و دیگری نفوذ از طریق برنامه‌های توسعه اقتصادی. طبق نظریه دوم، سیاست‌گذاران اسرائیلی بر این باور بودند که پس از فروپاشی شوروی و پایان یافتن مبارزه نظامی و تسلیحاتی شرق و غرب، صلح منطقه‌ای را باید از طریق همکاری‌های همه‌جانبه اقتصادی بین اعراب و اسرائیل ایجاد کرد. حامیان این اندیشه می‌گویند: «از تلفیق پول اعراب با عقل اسرائیلی‌ها است که دنیا مسخر خواهد شد». صهیونیست‌ها همچنین جهت پیشبرد اهداف خویش و جهت مقابله با اسلام، اعراب و مسلمانان می‌کوشند در تمام تشکیلات موجود در کشورهای اسلامی نفوذ کنند (جدید بناب، ۱۳۸۵، ۱۶۵-۱۶۶)</p>	اسرائیل	بازیگران منطقه‌ای دولتی
<p>مصر به‌عنوان بزرگ‌ترین کشور عربی، نقش بسیار مهمی در ساختار منطقه و همچنین پیشبرد اهداف کشورهای عربی، به عهده دارد. این کشور به‌عنوان یکی از پایه‌گذاران اتحادیه‌ی عرب، یکی از کشورهای فعال سازمان همکاری‌های اسلامی و عضو جنبش عدم تعهد و همچنین عضو سازمان همکاری‌های آفریقایی، دارای ظرفیت‌های بسیار بالا مانند الازهر، همچنین وجود کانال سوئز برای ایفای نقشی مهم در همگرایی جهان اسلام است.</p>	مصر	
<p>روابط چین با منطقه غرب آسیا پس از اجرای طرح ابتکار یک کمربند-یک‌راه وارد مرحله جدیدی شده است. در سومین نشست عمومی در هجدهمین کمیته مرکزی حزب کمونیست چین، پکن غرب آسیا را «همسایه چین» معرفی کرد که بیانگر آن است که این منطقه در حال حاضر از اولویت‌های بالا در حیطه ژئواستراتژیک چین به حساب می‌آید. چین در پی آن است که غرب آسیا موقعیت این کشور به‌عنوان یک قدرت نوظهور را بپذیرد و روابط رو به رشد خود با کشورهای منطقه را فرصتی برای ایجاد توازن با نفوذ ایالات متحده می‌داند. چین تحت تأثیر نیاز خود برای دسترسی قابل اعتماد به منابع انرژی منطقه جهت تأمین سوخت موردنیاز برای رشد خود در داخل، به نظر دنبال راهبردی در غرب آسیا است که بر حفظ روابط مثبت با همه کشورهای منطقه و پرهیز از گرفتار شدن در دام درگیری‌های مختلف منطقه مبتنی است.</p>	چین	بازیگران فرامنطقه‌ای

ادامه جدول شماره ۱- شناسایی بازیگران تاثیرگذار بر وحدت جهان اسلام به همراه توضیحات

توضیحات	نام بازیگر	
<p>کشور روسیه از طریق تعاملات سیاسی و اقتصادی خود با کشورهای اسلامی، تأثیرات مثبت یا منفی زیادی بر مسائل منطقه‌ای می‌گذارد. این کشور در رقابت با آمریکا منافع حیاتی گسترده‌ای در این منطقه دارد و به هیچ روی مایل به چشم‌پوشی از آن‌ها نیست. ولادیمیر پوتین رئیس‌جمهور روسیه به مناسبت نشست «روسیه- جهان اسلام: مجمع کازان ۲۰۲۳» که با حضور نمایندگان اقتصادی روسیه و کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی در سال ۲۰۲۳ برگزار شد، در پیام خود با اشاره به توسعه سریع و موفقیت‌های ملموس جهان اسلام در امور تجاری و مالی اعلام کرد که روسیه تمایل دارد همکاری‌های خود با کشورهای اسلامی را توسعه دهد. پس از انقلاب‌های عربی سال ۲۰۱۱، روسیه با اتکا به درکی که از جوامع مسلمان داشت، با جهان اسلام وارد تعامل شده و هویت جدید و به تبع آن منافع جدیدی برای خود تعریف کرده است. روسیه در راستای جلوگیری از خطر نفوذ اسلام‌گرایان افراطی از این منطقه به داخل خاک این کشور و مناطق مجاور خود، سیاست متوازنی نسبت به جوامع اسلامی اتخاذ کرده است. بر این اساس، روسیه با اقدام نظامی در سوریه، سعی کرد محور ایران، سوریه، عراق و حزب‌الله لبنان را در برابر جریان‌های حامی غرب در غرب آسیا تقویت و از این رهگذر، توان اثرگذاری خود در معادلات منطقه‌ای را حفظ کند (مقیمی و دیگران، ۱۴۰۰)</p>	روسیه	
<p>سیاستمداران کاخ سفید در جایگاه بزرگ‌ترین حامیان اسرائیل در چند دهه اخیر به این نتیجه رسیده‌اند که برای اجرای طرح‌های خود در بین کشورهای اسلامی باید نخست از طریق اغتشاش، نظم حاکم بر منطقه را بر هم زد. سپس اتحاد نه‌چندان استوار سران منطقه را مخدوش ساخت. ترسی موهوم از یک دشمن مشترک را جهت گرایش اعراب به سوی آمریکا و جلب حمایت این کشور در سازندگی اقتصادی کشورهای خاورمیانه باید ایجاد و آمریکا را بزرگ‌ترین پشتیبان آن کشور و میانجی بین اعراب و اسرائیل قلمداد کرد. (جدید بناب، ۱۳۸۵: ۱۷۱)</p>	آمریکا	بازیگران فرامنطقه‌ای
<p>اسلاموفوبیا - اسلام هراسی، ترس از اسلام - مفهومی است که به ترس و پیش‌داوری و تبعیض غیرعقلانی در برابر اسلام و مسلمانان اشاره دارد و در چند سال گذشته از سوی دولت‌های اروپایی ترویج می‌شود. ظهور تهدید تروریسم (که گاه به اسلام نسبت داده می‌شود) در سطح بین‌المللی پس از یازدهم سپتامبر ۲۰۰۱ و حوادث تروریستی پس از آن در اروپا، جایگاه و موقعیت مسلمانان و اسلام در غرب را تغییر داده است. مسلمانان تبدیل به نگرانی مشترک امنیتی برای دولت‌های غربی شده‌اند و تبدیل به موضوعی شک‌برانگیز و عاملی برای دخالت و مدیریت سیاسی دولت‌های اروپایی شده‌اند؛ به علاوه شهروندی آن‌ها نیز به طور فزاینده‌ای مشروط به عملکردشان در مواجهه با خواسته‌های جدید دولت برای یکپارچگی و مشارکت بیشتر به‌عنوان عاملی دفاعی در برابر ترس از رادیکال شدن مسلمانان «خانه» ست (هامفری، ۱۳۸۸)</p>	اتحادیه اروپا	

(منبع: محقق ساخته)

در بین بازیگرانی که کنشگری مؤثر آن‌ها در موضوع وحدت جهان اسلام مورد تأیید خبرگان قرار نگرفت، بازیگرانی مانند سازمان ملل و شورای امنیت، پاکستان و افغانستان قرار داشتند. بازیگران مؤثر در مسئله وحدت جهان اسلام دارای اهداف و استراتژی‌های متفاوتی هستند که می‌تواند مورد موافقت یا مخالفت سایر بازیگران قرار گیرد. با توجه به اهداف و استراتژی‌های بازیگران مختلف، دسته‌ای از اهداف و راهبردها که بر مسئله‌ی وحدت اثرگذار هستند بدین‌صورت شناسایی شدند:

جدول شماره ۲- شناسایی راهبردهای بازیگران وحدت در جهان اسلام به همراه توضیحات

ردیف	راهبرد	توضیحات
۱	تاسیس اتحادیه‌ها، سازمان‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای	یکی از راهبردهای مهم برای ایجاد وحدت و همگرایی میان کشورهای اسلامی تا سیس اتحادیه‌ها و سازمان‌ها برای همگرایی است. به عنوان نمونه تشکیل سازمان همکاری اسلامی متشکل از ۵۷ کشور در سال ۱۹۶۹ را می‌توان از نخستین تجربه‌های وحدت‌گرایانه در جهان اسلام دانست که در سال ۲۰۰۹ به سازمان کنفرانس اسلامی تغییر نام داد. این سازمان دارای دادگاه بین‌المللی عدل اسلامی و دو دسته کمیته‌های دائمی و موقت است. مجمع فقه اسلامی، بانک توسعه اسلامی و مرکز اسلامی توسعه تجارت از دیگر نهادهای ذیل سازمان کنفرانس اسلامی هستند.
۲	وابستگی متقابل کشورهای اسلامی به یکدیگر	دیدگاه وابستگی متقابل ادعا می‌کند که افزایش وابستگی متقابل میان کشورها، احتمال وقوع درگیری میان آن‌ها را کاهش می‌دهد. بر اساس مفروضه‌های این رویکرد، کانال‌های متعددی جوامع را به یکدیگر پیوند می‌زند از جمله روابط میان دولت‌ها، روابط فرا حکومتی - فراملی که هر چه تعداد این کانال‌ها بیشتر شود، دولت‌ها نقش انحصاری و آزادی عمل خود را به نفع همگرایی و منافع جمعی از دست می‌دهند.
۳	وابستگی کشورهای اسلامی به یک یا دو قدرت منطقه‌ای	قدرت‌های منطقه‌ای پدیده نوظهور نظام بین‌الملل پس از فروپاشی نظام دوقطبی است. قدرت منطقه‌ای، از سوی کشورهای مختلف در سطح منطقه و محیط بین‌الملل، به رسمیت شناخته می‌شود. یکی از نشانه‌های پذیرش از سوی دیگر کشورها، دعوت از قدرت منطقه‌ای برای مشارکت در حل و فصل اختلافات و بحران‌های منطقه‌ای است. قدرت منطقه‌ای باید مشارکت و نقش‌آفرینی جدی در مدیریت منطقه‌ای داشته باشد.

ادامه جدول شماره ۲- شناسایی راهبردهای بازیگران وحدت در جهان اسلام به همراه توضیحات

ردیف	راهبرد	توضیحات
۴	پذیرش کثرت‌گرایی فرهنگی - سیاسی در بین کشورهای اسلامی	کثرت‌گرایی به معنای پذیرش قرائت‌های مختلف سیاسی، مذهبی و فرهنگی در یک جامعه است. تکثرگرایی معتقد است که ناهمگونی قومی، مذهبی و سیاسی به طور فزاینده‌ای به تنوع ارزش‌ها، هنجارها و علایق می‌انجامد و در چنین جوامعی طیفی از گروه‌ها برای قدرت و نفوذ به رقابت می‌پردازند.
۵	توسعه‌یافتگی جمعی	از نظر اقتصاددانان و جامعه‌شناسان، کشورهای اسلامی در ردیف کشورهای جهان سوم و در حال توسعه شمرده می‌شوند. توسعه‌یافتگی جمعی به معنای همکاری جمعی و همگرایی کشورهای اسلامی برای توسعه است.
۶	عقلانیت‌گرایی برای ارتقای منافع ملی کشورهای اسلامی	کشورهای اسلامی به علت ضعف اعتدال و عقلانیت در عملکرد، به پدیده افراطی‌گری در سنت، فرهنگ و دین دچار شده‌اند. از این میان افراطی‌گری دینی بیش از هر چیز نتیجه پدید آمدن گروه‌هایی متصف به خروج از اعتدال و عقلانیت است که باعث شکل‌گیری تنش در جهان اسلام و خلق صورتی غیرواقعی از اسلام و جوامع اسلامی شده است.
۷	انترناسیونالیسم اسلامی	انترناسیونالیسم متکی بر عقاید و سیاست‌های منجر به منافع مشترک اقوام و ملت‌هاست. این عقیده مخالف ملی‌گرایی پرخاشگر است. انترناسیونالیسم اسلامی متکی بر این عقیده است که باید نگاهی فراملی داشت.
۸	سیاست‌های ضدسلطه‌جویانه و دفاع از حقوق مسلمانان	نظام سرمایه‌داری جهان را به دو گونه سلطه‌گر و سلطه‌پذیر تقسیم کرده است. رویکرد ضد سلطه‌گری در دنیای اسلام به ویژه بعد از انقلاب اسلامی ایران جلوه بیشتری یافته است. گفتمان مقاومت که در میان ملت‌های اسلامی طرفدار دارد محصول رویکرد ضد استعماری است.
۹	غرب‌گرایی و ادغام در نظام جهانی	غرب‌گرایی جریانی است که در نتیجه برخورد فرهنگ غرب با دیگر فرهنگ‌ها و تحول همه‌جانبه در فرهنگ و اجتماع جوامع مورد هجوم فرهنگ غرب پدید می‌آید. غرب‌زدگی طرز تفکر خاصی است که به پذیرش هر چه غربی است گرایش دارد و از هر چه سنتی و شرقی است بیزار است. جریان غرب‌گرا طرفدار ادغام در نظام جهانی است.

ادامه جدول شماره ۲- شناسایی راهبردهای بازیگران وحدت در جهان اسلام به همراه توضیحات

ردیف	راهبرد	توضیحات
۱۰	بازار مشترک اسلامی	یکی از راه‌های کاهش مشکلات و ایجاد زمینه‌های توسعه کشورهای اسلامی، راه‌اندازی بازار مشترک اسلامی است. بازار مشترک اسلامی یکی از راه‌های رهاسازی از تسلط اقتصادی قطب‌های قدرت جهانی است و قدرت چانه‌زنی آن‌ها را نسبت به کالاهای وارداتی و صادراتی افزون می‌کند.
۱۱	ناسیونالیسم گرای	تقابل و تعامل هویت ملی و امت‌گرایی اسلامی یکی از مباحث چالش‌برانگیز میان متفکران اسلامی است. ورود اندیشه‌های ناسیونالیستی به جهان اسلام سه دیدگاه جدایی کامل دین از سیاست، ترکیب دین و ناسیونالیسم و خلوص کامل اندیشه اسلامی و نوعی تجدید بنای این اندیشه‌ها را در پی داشته است (ثقفی، ۱۳۹۲: ۱۱۵)
۱۲	تفرقه‌اندازی و دامن زدن به بحران‌های ارضی و مرزی	ایجاد تفرقه و جدایی بین ملت‌های مسلمان سیاستی است که همواره از سوی کشورهای غربی به ویژه آمریکا و انگلیس و نیز رژیم صهیونیستی دنبال می‌شود. دشمنان جهان اسلام با برجسته کردن نقاط اختلاف مذهبی، سیاسی و جغرافیایی مانع از هرگونه همگرایی و اتحاد می‌شوند.
۱۳	احساس خطر مشترک مسلمانان در برابر دشمنی غرب	درک از تهدید و احساس خطر یکی از مؤلفه‌هایی است که عامل محرک کشورها به سمت اتحاد و ائتلاف است. ایجاد درک از تهدید مشترک برای مسلمانان برای ایجاد همگرایی یک راهبرد اساسی محسوب می‌شود.

(منبع: محقق ساخته)

۲- میزان نفوذ بازیگران و قدرت رقابت‌پذیری آن‌ها

پس از شناسایی بازیگران و کنشگران اصلی وحدت جهان اسلام و تهیه یک ماتریس بر اساس الگوی نرم‌افزار مکتور از نخبگان خواسته شد تا همگرایی و واگرایی بین بازیگران را طبق الگوی روش‌شناسی مشخص سازند. در تجمیع نظرات خبرگان، میانگین نظرات به صورت یک عدد رند مورد استفاده قرار گرفته است. در جدول شماره (۱) ماتریس نظرات خبرگانی در خصوص همگرایی و واگرایی بازیگران وحدت جهان اسلام نشان داده شده است. این ماتریس میانگین نظرات کارشناسان است که پس از شناسایی بازیگران در قالب جدولی به آن‌ها ارجاع و از آن‌ها خواسته شده است تا اثرگذاری و اثرپذیری بین بازیگران را مشخص سازند.

جدول شماره ۳ - ماتریس اثرگذاری و اثرپذیری بین بازیگران بر اساس نظرات خبرگان

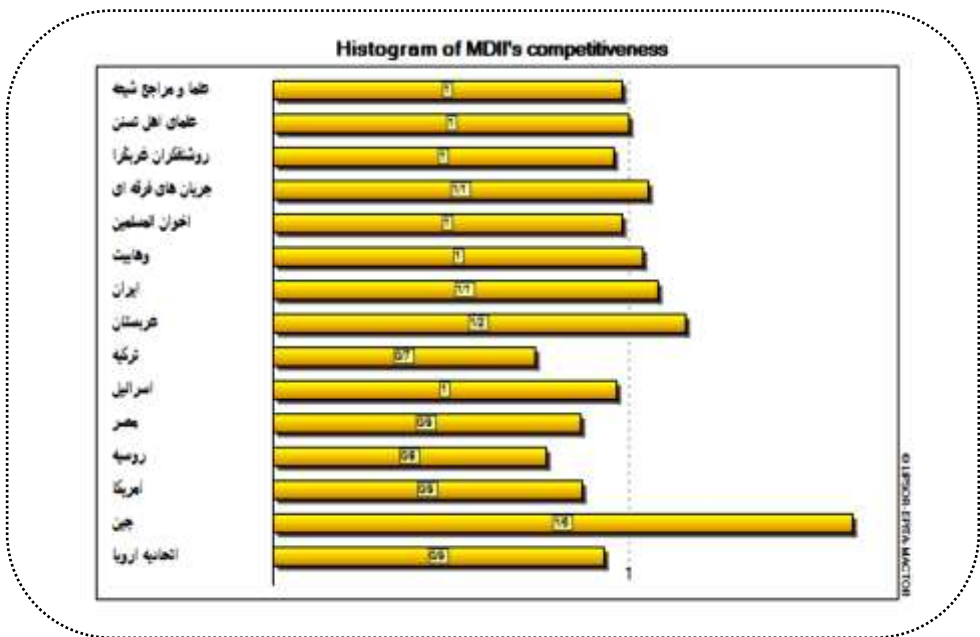
MDI	علمای شیعه	علمای سنی	روشنفکران	فرقه‌ها	اخوان	وهاپیت	ایران	عربستان	ترکیه	اسرائیل	مصر	روسیه	آمریکا	چین	اروپا
علمای شیعه	۰	۴	۴	۴	۲	۴	۰	۴	۴	۴	۲	۰	۴	۰	۴
علمای سنی	۴	۰	۲	۱	۱	۱	۴	۱	۳	۴	۱	۱	۱	۰	۱
روشنفکران	۴	۲	۰	۱	۳	۳	۴	۱	۰	۱	۰	۳	۰	۱	۰
فرقه‌ها	۴	۳	۳	۰	۲	۱	۴	۲	۱	۱	۱	۱	۰	۰	۰
اخوان	۳	۱	۲	۳	۰	۱	۳	۲	۰	۳	۳	۱	۲	۰	۰
وهاپیت	۴	۱	۱	۲	۲	۰	۴	۰	۳	۳	۱	۱	۰	۰	۰
ایران	۰	۴	۴	۴	۳	۴	۰	۴	۳	۴	۲	۱	۴	۰	۳
عربستان	۴	۴	۲	۱	۱	۰	۴	۰	۳	۴	۱	۱	۱	۰	۱
ترکیه	۳	۱	۰	۱	۰	۱	۳	۲	۰	۳	۱	۱	۱	۰	۱
اسرائیل	۴	۴	۱	۱	۳	۱	۴	۲	۳	۰	۳	۱	۰	۰	۰
مصر	۳	۰	۱	۲	۳	۱	۳	۱	۱	۳	۰	۰	۰	۰	۰
روسیه	۱	۱	۳	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۰	۰	۴	۰	۳
آمریکا	۴	۲	۰	۰	۲	۰	۴	۰	۱	۰	۱	۴	۰	۳	۰
چین	۱	۱	۳	۲	۱	۱	۱	۱	۱	۳	۰	۰	۳	۰	۳
اروپا	۴	۱	۰	۰	۲	۰	۴	۱	۱	۰	۰	۳	۰	۲	۰

در جدول شماره (۴) اصرار هر یک از بازیگران بر اساس نظرات خبرگان بر اهداف ۱۳ گانه نشان داده شده است. اعداد مثبت حاکی از اصرار بر تحقق اهداف و اعداد منفی به معنای نگاه منفی آن بازیگر برای تحقق هدف است.

جدول شماره ۴ - ماتریس بازیگر نسبت به اهداف از (۱- تا +۱)

2MAO	تهادسازی	همبستگی	وابستگی	کثرت تخریبی	توسعه جمعی	عقلانیت	فراملیتی	سلطه ستیزی	خطر مشترک	غرب‌گرایی	بازار مشترک	تفرقه گری	ملی گرایی
علمای شیعه	۱	۱	-۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	-۱	۱	-۱	-۱
علمای سنی	۱	۱	-۱	-۱	۱	-۱	۱	۰	۰	-۱	۱	-۱	-۱
روشنفکران	۱	-۱	۱	۱	-۱	۱	-۱	-۱	-۱	۱	۱	-۱	۱
فرقه‌ها	-۱	-۱	-۱	-۱	۰	-۱	-۱	-۱	-۱	۰	-۱	۱	۱
اخوان	۱	۱	-۱	۰	۱	۱	۱	-۱	۱	-۱	۱	-۱	-۱
وهاپیت	۰	-۱	۰	-۱	۰	-۱	۰	-۱	-۱	۰	۰	۱	۱
ایران	۱	۱	-۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	-۱	۱	-۱	-۱
عربستان	۱	۱	۱	-۱	-۱	۱	۰	-۱	-۱	۱	۱	۱	۱
ترکیه	۱	۱	-۱	۱	-۱	۱	۱	-۱	-۱	۱	۱	۱	۱
اسرائیل	-۱	-۱	۱	۰	-۱	-۱	-۱	-۱	-۱	۱	-۱	۱	-۱
مصر	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	-۱	۰	۱	۱	۰	۱
روسیه	-۱	-۱	۱	-۱	-۱	-۱	-۱	-۱	-۱	۱	-۱	۱	-۱
آمریکا	-۱	-۱	۱	۰	-۱	۰	۰	۰	۰	-۱	-۱	۱	-۱
چین	-۱	-۱	۱	۰	-۱	۰	۰	۰	۰	-۱	-۱	۰	-۱
اروپا	-۱	-۱	۱	۰	-۱	۰	۰	-۱	-۱	۱	-۱	۱	-۱

- درخصوص شکل شماره یک و داده‌های مستخرج شده از آن می‌توان گفت:
- از میان بازیگران موجود، چین و اروپا بازیگران مستقلی محسوب می‌شوند.
 - ایران، عربستان، اسرائیل، علمای شیعه، علمای اهل سنت، جریان‌های فرقه‌ای، وهابیت، اخوان المسلمین و روشنفکران به نسبت دارای تأثیرگذاری زیاد و تأثیرپذیری زیادی هستند. لذا وحدت جهان اسلام بیشتر ناشی از وضعیت این بازیگران است؛ یعنی بر اساس نوع اثری که از بازیگران تأثیرگذار دریافت کرده و نوع اثری که بر بازیگران تأثیرپذیر وارد می‌کند، می‌تواند مسئله وحدت را تحت تأثیر قرار دهند.
 - ترکیه، مصر (در پیش گرفتن رویکردهای شبه سکولاریستی) آمریکا و روسیه (به علت فقدان ایدئولوژی در بحث وحدت اسلامی جهان اسلام) بازیگرانی هستند که بیشتر تأثیرپذیرند تا تأثیرگذار و بازیگران مغلوب به شمار می‌روند.
 - مطابق تحلیل نرم‌افزار مکتور هیچ بازیگر تأثیرگذار غالب تأثیرگذاری در داخل جهان اسلام برای پیشبرد مسئله وحدت اسلامی وجود ندارد.

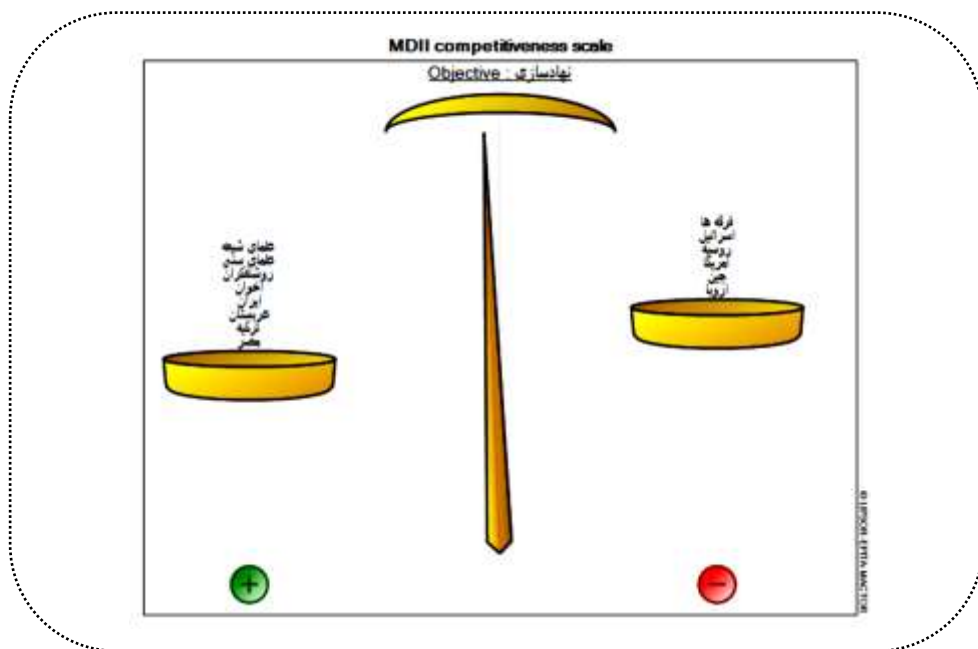

شکل شماره ۲- گرافیک حداکثر توان هر بازیگر به صورت مجموعی نسبت به بازیگران

(منبع: محقق ساخته)

در شکل شماره (۲) حداکثر توان نقش‌آفرینی بازیگران به صورت مجموعی از تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم که بازخورد تقابل هریک از بازیگران را در مجموع نشان می‌دهد ارائه شده است؛ که در آن چین به علت نزدیکی جغرافیایی و منافع اقتصادی که در این منطقه دارد دارای بیشترین توان، نفوذ و اصرار برای تأثیرگذاری بر روند همگرایی و وحدت جهان اسلام است.

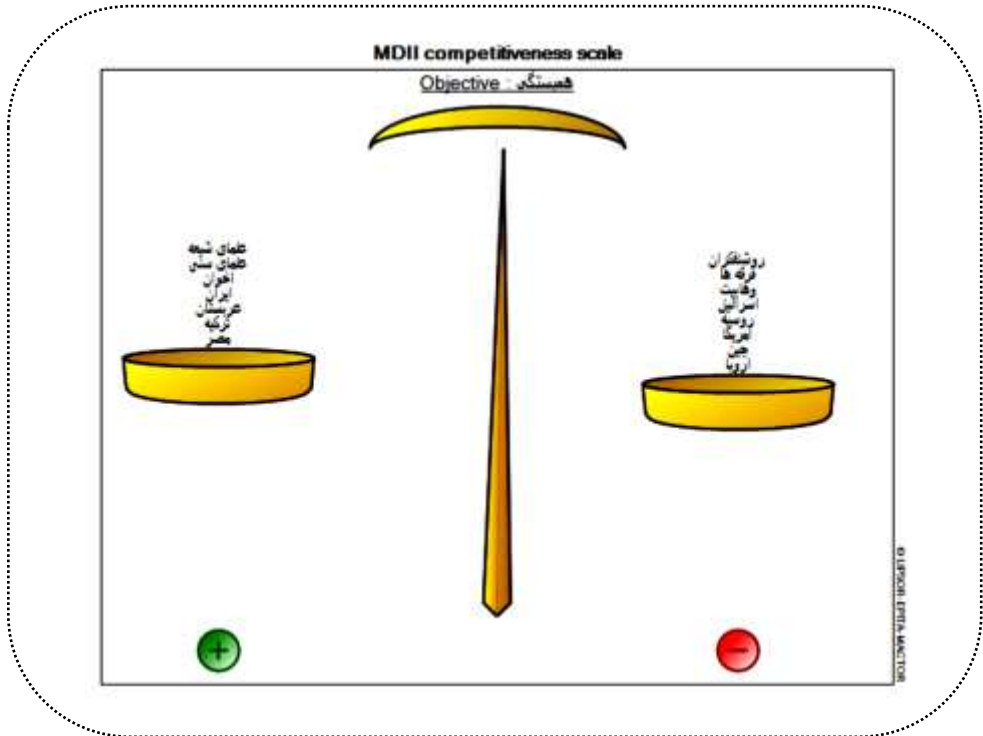
در مرحله بعد از شناسایی و تشریح موقعیت اثرگذاری و اثرپذیری بازیگران در خصوص وحدت جهان اسلام، با بهره‌گیری از تحلیل داده‌های نرم‌افزار مکتور به تشریح اهداف هریک از بازیگران پرداخته شد. در این بخش، موقعیت هریک از بازیگران نسبت به آینده وحدت به دو صورت موافق و مخالف دیده می‌شود. بازیگرانی که نسبت به اهداف تعیین شده دارای نظر موافق هستند در شکل‌های نمودار با علامت مثبت سبزرنگ و بازیگرانی که با اهداف تعیین شده مخالف هستند در هریک از نمودارها با علامت منفی قرمز رنگ دیده می‌شوند. همچنین نرم‌افزار مکتور پس از وزن‌سنجی بازیگران در خصوص اهداف، کلیت وزن سنجی هدف با توجه به نظر مجموع بازیگران را نشان می‌دهد.

شکل شماره ۳- ارزیابی نقش بازیگران در خصوص تأسیس اتحادیه‌ها، سازمان‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای

(منبع: محقق ساخته)

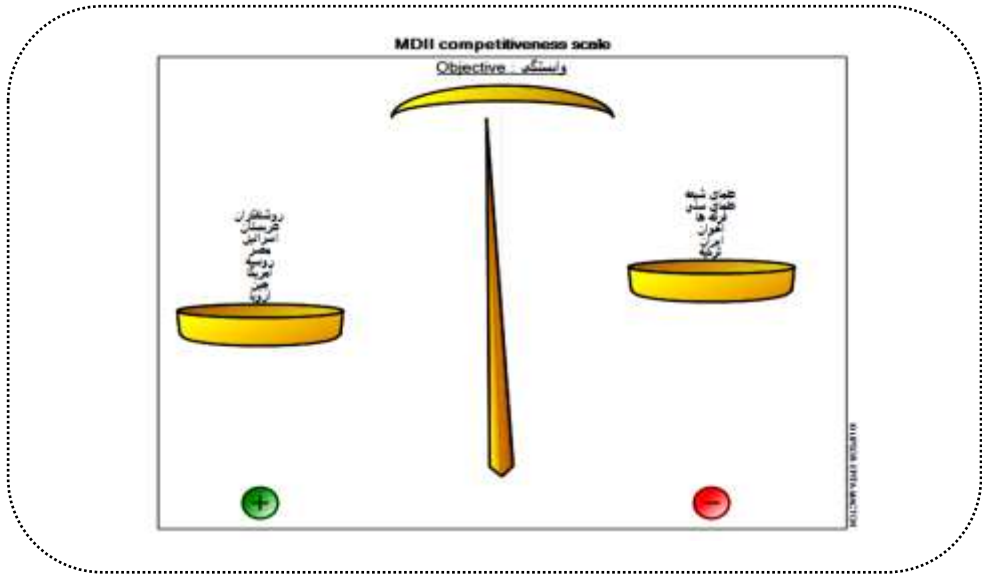
اطلاعات به‌دست‌آمده از مقیاس موقعیت بر اساس اهداف باارزش رقابت وزنی - هدف بازیگران نشان می‌دهد که وزن موافقان نهادسازی بیشتر از مخالفان است. بازیگران فرامنطقه‌ای مخالف نهادسازی برای همگرایی کشورهای اسلامی هستند و عموم بازیگران درون منطقه‌ای به‌نوعی موافق تاسیس سازمان‌های منطقه‌ای و یا فرامنطقه‌ای هستند.

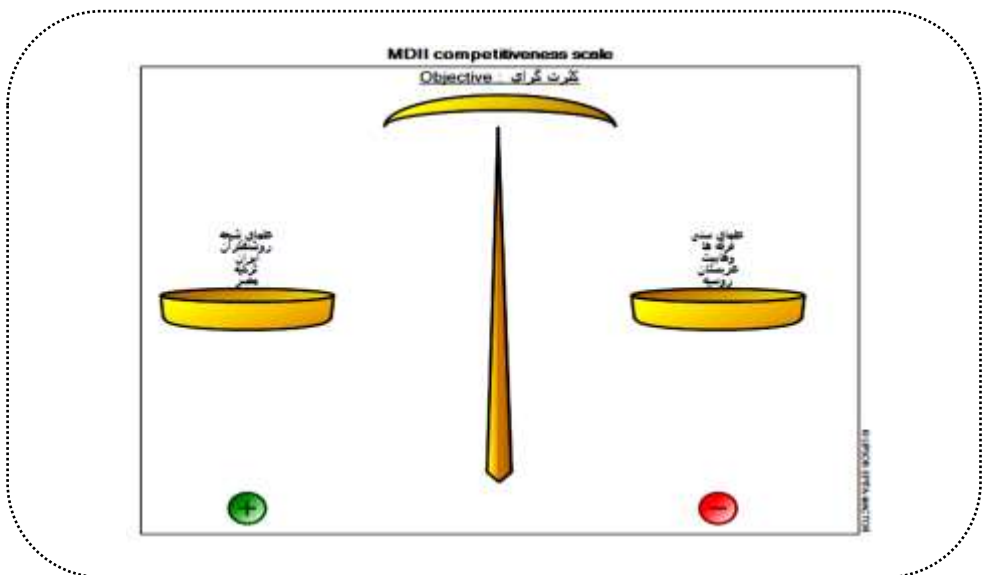
شکل شماره ۴- ارزیابی نقش بازیگران در خصوص وابستگی متقابل کشورهای اسلامی به یکدیگر

(منبع: محقق ساخته)

اطلاعات این شکل بیانگر آن است که وزن موافقان و مخالفان وابستگی متقابل کشورهای اسلامی به یکدیگر تقریباً برابر است. مخالفان بیشتر رژیم صهیونیستی، فرقه‌ها و کشورهای فرامنطقه‌ای هستند. چراکه همگرایی و وابستگی متقابل کشورهای اسلامی منافع راهبردی آن‌ها را به خطر می‌اندازد. اطلاعات به‌دست‌آمده از این نمودار نیز بیانگر آن است که وزنه موافقت بازیگران با مسئله وابستگی کشورهای اسلامی به یک یا دو قدرت منطقه‌ای سنگین‌تر از وزنه مخالفان است.

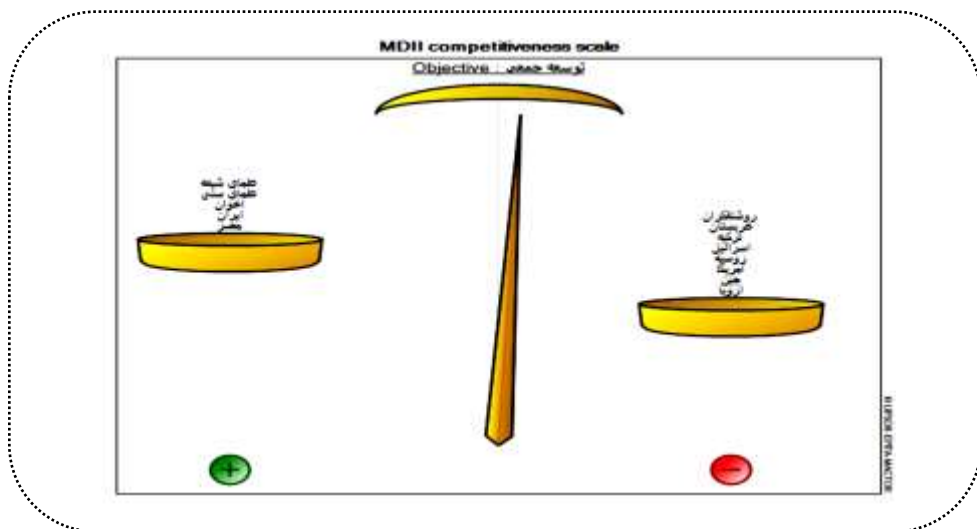

شکل شماره ۵- ارزیابی نقش بازیگران در خصوص وابستگی کشورهای اسلامی به یک یا دو قدرت منطقه‌ای (منبع: محقق ساخته)

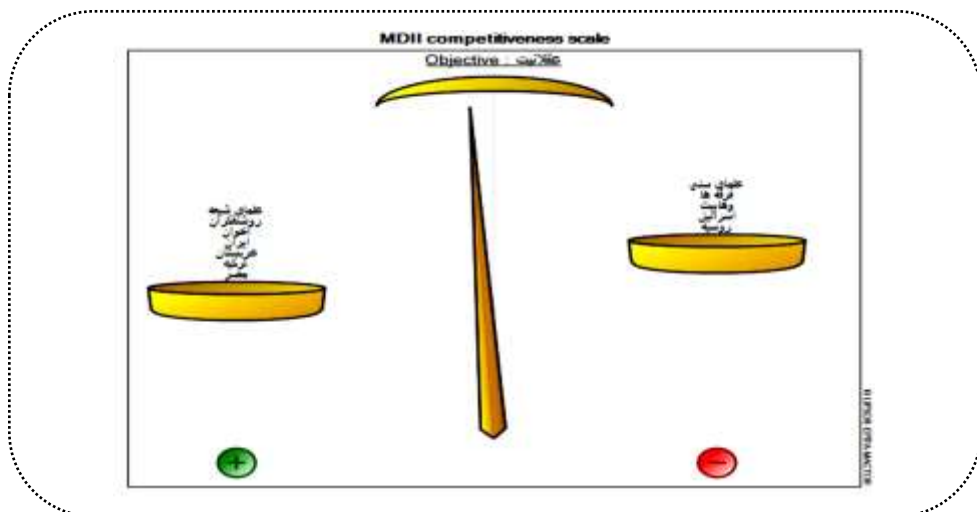
شکل شماره ۶- ارزیابی نقش بازیگران در خصوص پذیرش کثرت‌گرایی فرهنگی - سیاسی در بین کشورهای اسلامی (منبع: محقق ساخته)

از نظر پاسخ‌دهندگان میزان موافقت و مخالفت با تکثرگرایی و پذیرش قرائت‌های گوناگون سیاسی و فرهنگی به یک اندازه است.

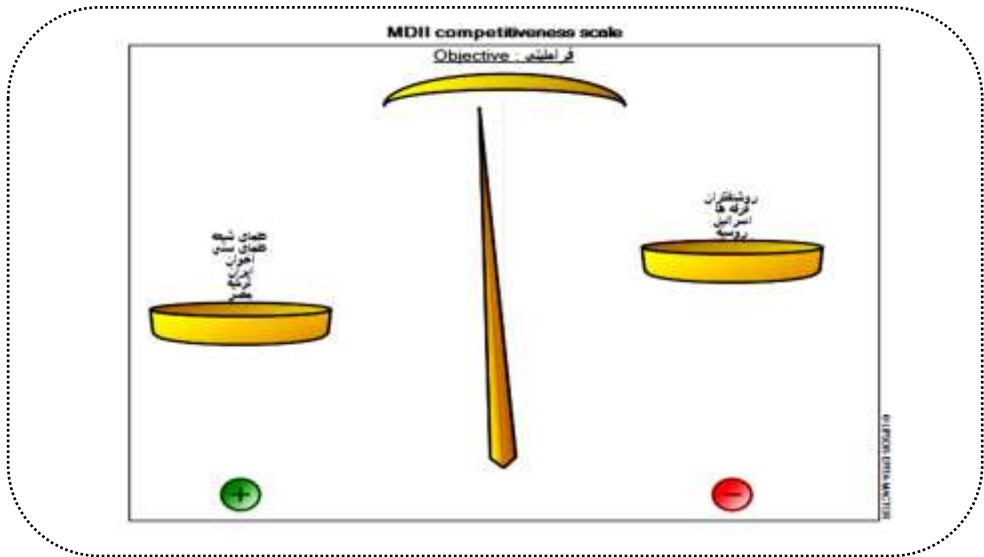
شکل شماره ۷- ارزیابی نقش بازیگران در خصوص توسعه یافتگی جمعی

(منبع: محقق ساخته)

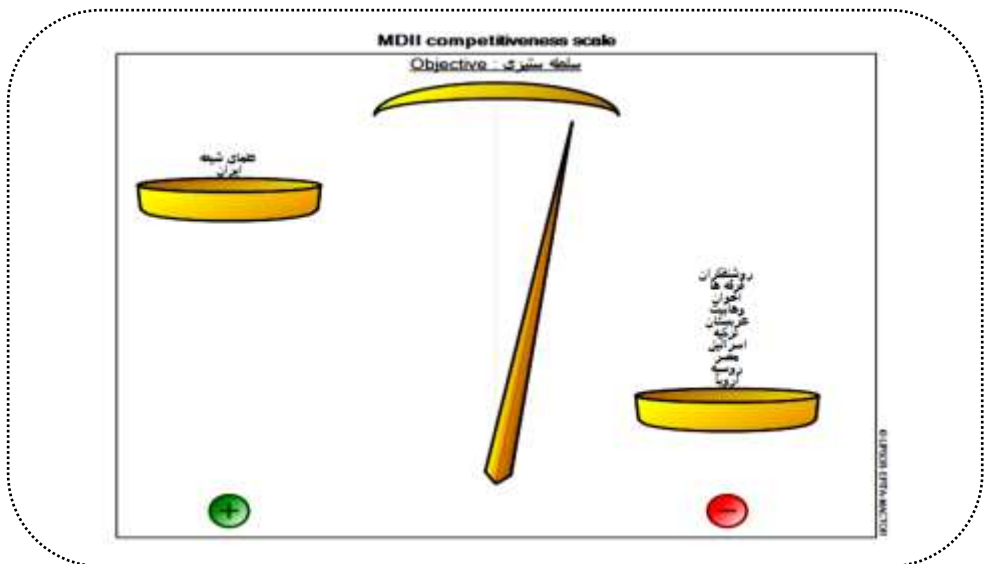
شکل شماره ۸- ارزیابی نقش بازیگران در خصوص عقلانیت‌گرایی برای ارتقای منافع ملی کشورهای اسلامی

(منبع: محقق ساخته)

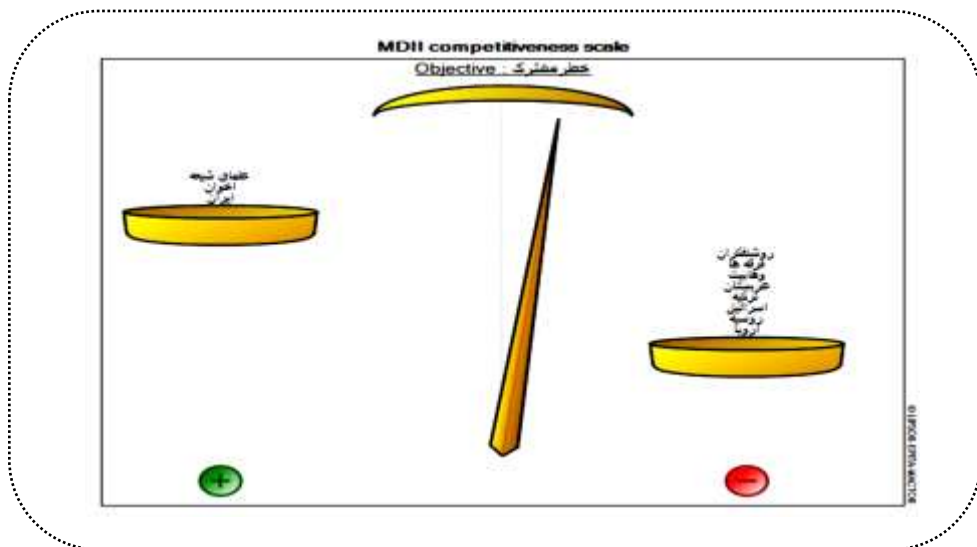
شکل شماره ۹- ارزیابی نقش بازیگران در خصوص انترناسیونالیسم اسلامی

(منبع: محقق ساخته)

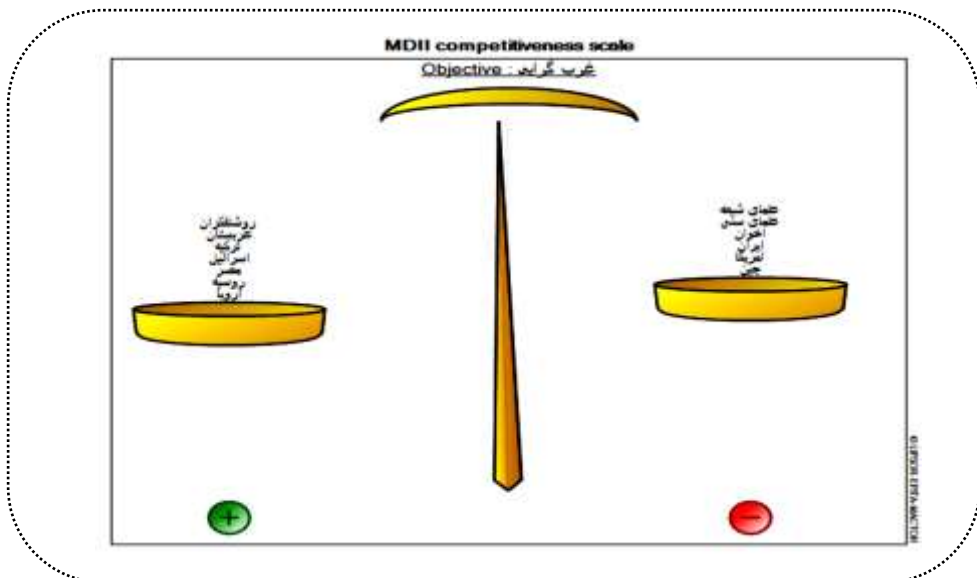

شکل شماره ۱۰- ارزیابی نقش بازیگران در خصوص سیاست‌های ضد سلطه‌جویانه و دفاع از حقوق مسلمانان

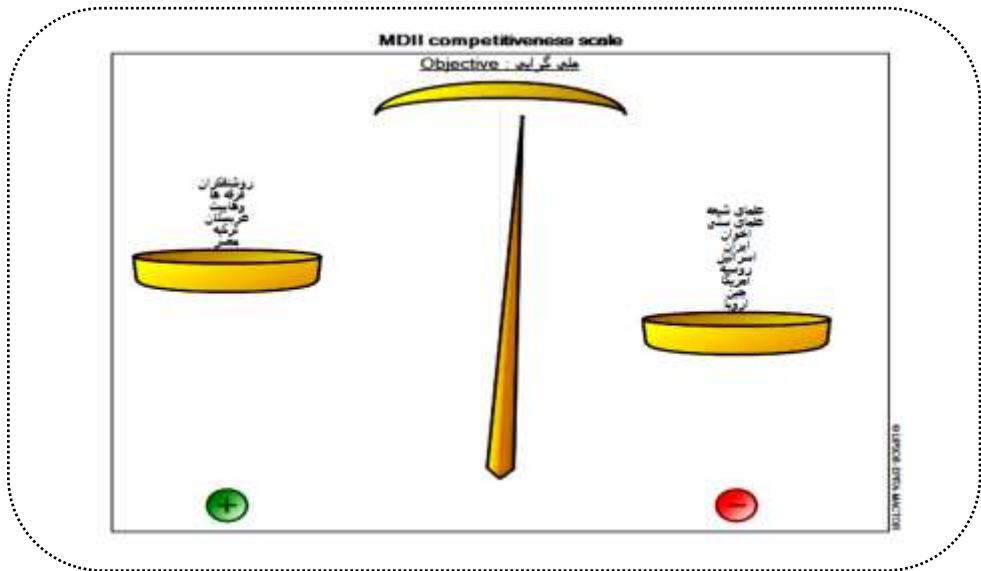
(منبع: محقق ساخته)

شکل شماره ۱۱- ارزیابی نقش بازیگران در خصوص احساس خطر مشترک مسلمانان در برابر دشمنی غرب (منبع: محقق ساخته)

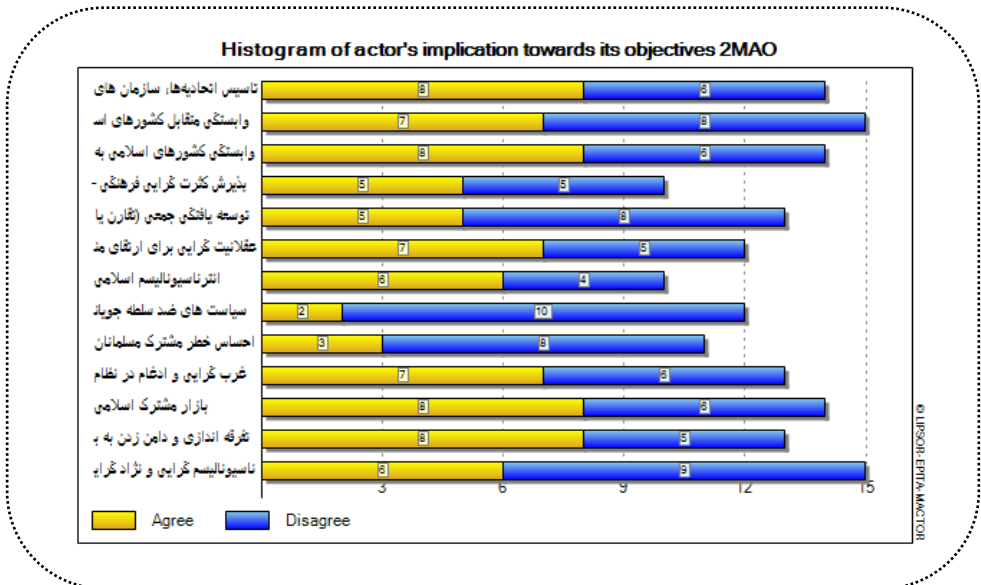

شکل شماره ۱۲- ارزیابی نقش بازیگران در خصوص غرب گرایی و ادغام در نظام جهانی (منبع: محقق ساخته)

شکل شماره ۱۵- ارزیابی نقش بازیگران در خصوص ناسیونالیسم گرای و نژادگرایی

(منبع: محقق ساخته)

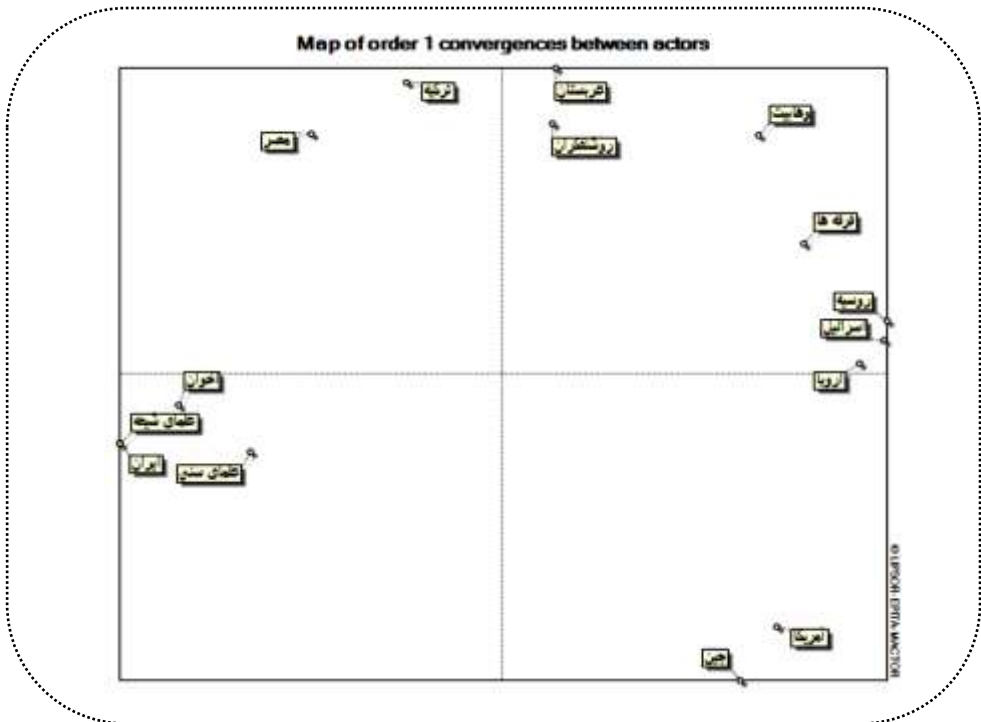
شکل شماره ۱۶- دلالت‌های کنشگران نسبت به اهداف ترسیم‌شده

(منبع: محقق ساخته)

شکل شماره ۱۶ بیانگر دلالت کنشگر در تحقق اهداف است. رنگ زرد نشانگر اصرار موافقان بر هر یک از اهداف و رنگ آبی اصرار و توان مخالفان بر سر هر یک از اهداف را نشان می‌دهد.

۳- همگرایی و واگرایی بین بازیگران

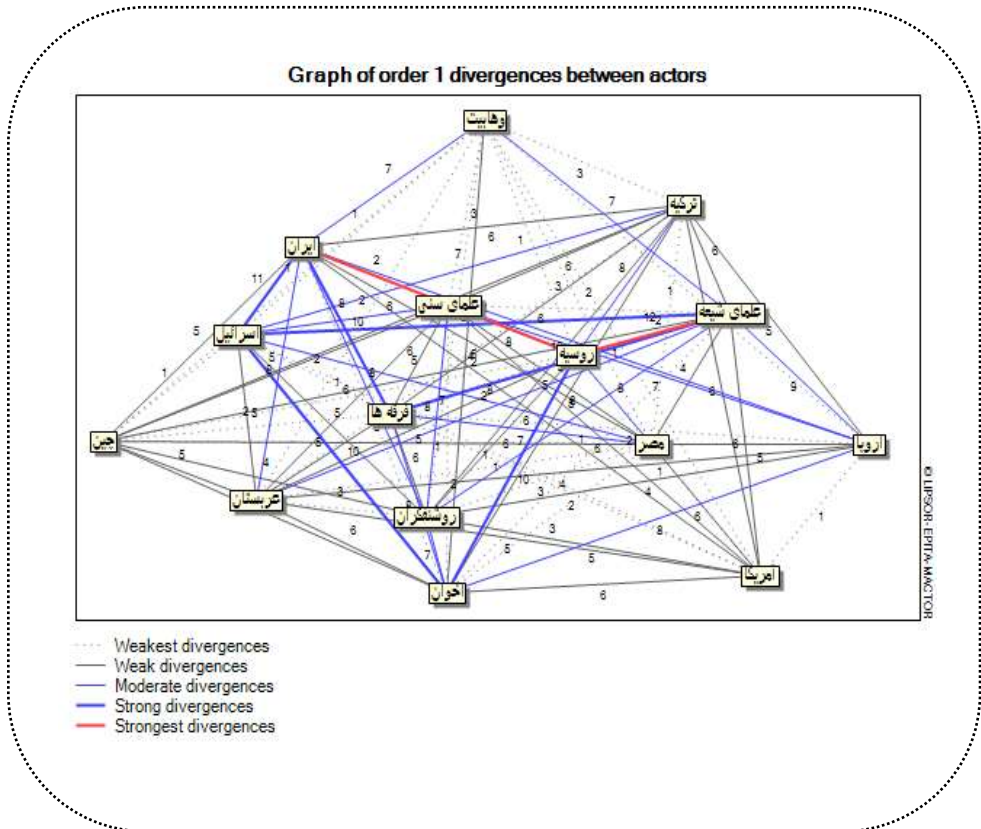
یکی از ویژگی‌های نرم‌افزار مکتور این است که با وجود آنکه داده‌های ورودی نرم‌افزار در دو بخش انجام می‌شود، در خروجی نرم‌افزار با سنجیدن اثر ترکیبی دو مدل داده برهم دیگر (ماتریس تأثیر بازیگر بر بازیگر و ماتریس بازیگر نسبت به اهداف) خروجی مناسبی در اختیار مخاطب قرار می‌دهد؛ یعنی علاوه بر آنکه داده‌های مربوط به نسبت بازیگران نسبت به اهداف را عرضه می‌کند، همگرایی و واگرایی بازیگران با توجه به اثرگذاری و اثرپذیری آن‌ها بر یکدیگر و اهداف را نیز مشخص می‌سازد. در شکل شماره ۱۷ همگرایی بازیگران در دو بخش یادشده ترسیم شده است.

شکل شماره ۱۷- ارزیابی همگرایی بین بازیگران

(منبع: محقق ساخته)

بیانگر تضاد منافی است که هر یک از بلوک‌های قدرت بر سر آینده وحدت جهان اسلام با همدیگر دارند.

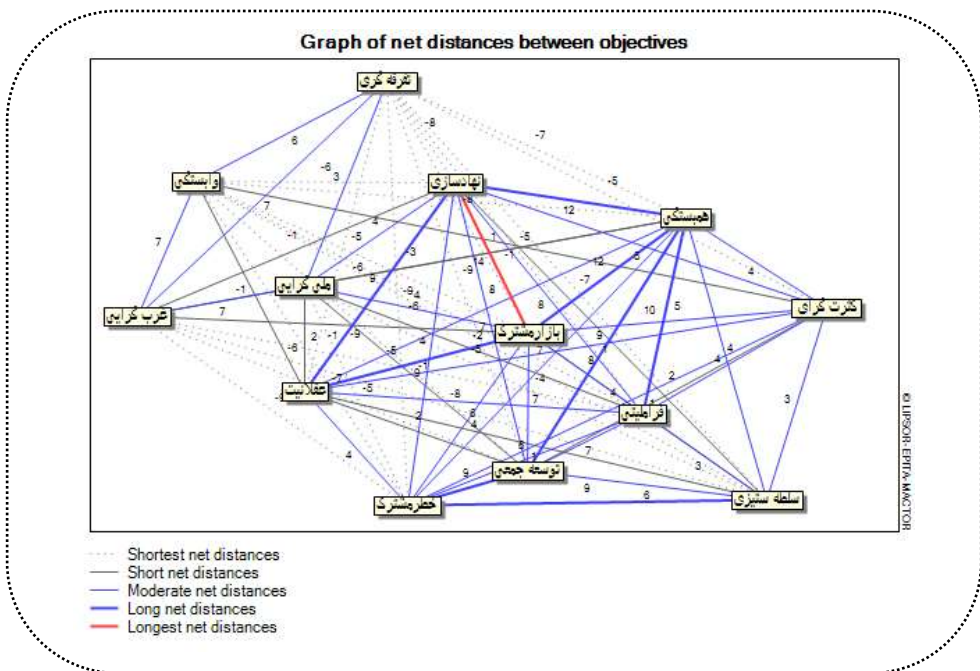

شکل شماره ۱۹- گرافیک شدت واگرایی بین بازیگران

(منبع: محقق ساخته)

۵- ارزیابی نزدیک اهداف

ارزیابی اشتراک اهداف سیزده‌گانه در نرم‌افزار بیانگر آن است که توافق نسبتاً جمعی میان ذهنیت بازیگران نسبت به دو مقوله نهادسازی و بازار مشترک وجود دارد. اهداف دیگر همچون وابستگی متقابل کشورهای اسلامی به یکدیگر، توسعه‌یافتگی جمعی، انترناسیونالیسم اسلامی و عقلانیت‌گرایی در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

شکل شماره ۲۰- گرافیک ارزیابی اهداف بازیگران

(منبع: محقق ساخته)

نتیجه‌گیری

وحدت کشورهای اسلامی یکی از اصلی‌ترین مسائل راهبردی است که تحت تأثیر بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای قرار دارد. بازیگران فرامنطقه‌ای-جز در موارد معدود- به صورت کلی از موضوع همگرایی و وحدت جهان اسلام استقبال نمی‌کنند. چراکه هرگونه همگرایی اقتصادی، سیاسی و فرهنگی کشورهای اسلامی، اهداف و منافع آن‌ها را با چالش‌های اساسی مواجه می‌کند. در این پژوهش شناسایی، تحلیل و تبیین ساختاری و آگرایی و همگرایی میان بازیگران تأثیرگذار در وحدت جهان اسلام از طریق پرسشنامه نیمه ساختاریافته، خبرگانی و بهره‌گیری از ابزار نرم‌افزاری مکتور، بیانگر چند نتیجه اساسی است:

- مجموعه‌ای از بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در موضوع وحدت جهان اسلام تأثیرگذار هستند که در این میان وزن همگرایی بلوک اول بازیگران (عربستان، وهابیت، روشنفکران غرب‌گرا،

اسرائیل، جریان‌های فرقه‌ای) به مراتب از همگرایی سایر بازیگران بیشتر است و در طرف مقابل کمترین همگرایی بین بازیگران وجود دارد. گرچه این همگرایی بلوک اول به معنای قدرت تأثیرگذاری برای تعیین تکلیف بحران نیست.

- از بین بازیگران منطقه‌ای ایران و عربستان و از بین بازیگران فرامنطقه‌ای ایالات متحده آمریکا و روسیه و چین بیشترین تأثیرگذاری بر بحران را دارند. گرچه نقش ایران در آینده این بحران تعیین کننده است اما به علت پیچیدگی و منافع متعارضی که هر یک از این بازیگران در بحران دارند جمهوری اسلامی ایران تأثیرپذیری بیشتری از بحران را نیز دارد.

- به هر میزان که مسئله وحدت جهان اسلام از لحاظ بازه زمانی، طولانی‌تر می‌شود بازیگران تأثیرگذار بر آن نیز- با توجه به منافی که برای آن‌ها وجود دارد یا به وجود خواهد آمد- به مرور، تعدادشان بیشتر می‌شود. هرچه تعداد بازیگران درگیر و تأثیرگذار در یک مسئله بیشتر شود، بر پیچیدگی آن افزوده می‌شود و دستیابی به اجماع نسبی دشوارتر خواهد شد. روندها بیانگر آن است که از زمان اولیه طرح مسئله وحدت تائکون، بازیگران تأثیرگذار بیشتری به آن اضافه شده‌اند.

- پیامدهای سیاسی- امنیتی این عدم همگرایی بین کشورهای اسلامی، به سبب نزاع‌های خشونت- آمیزی که به مجموعه امنیت منطقه‌ای غرب آسیا تحمیل کرده است خسارت‌های مادی و معنوی بر پیکره ملت‌ها در جهان اسلام وارد کرده است. فقدان وحدت گفتمانی و عملی در جهان اسلام سبب شده تا کشورهای مسلمان در مواجهه با راهبرد استعمارگری قدرت‌های بزرگ و مجری این راهبردها- رژیم صهیونیستی- دچار تشتت در گفتار و عمل شوند و از اتخاذ یک رویکرد واحد جهت مقابله با راهبردهای جاه‌طلبانه و ظالمانه بیگانگان در حق ملت‌های مسلمان عاجز شوند.

- منافع متضاد بازیگران سبب شده که این منطقه به محلی برای تضادهای گفتمانی و چالش‌های هویتی تحت تأثیر قدرت‌های منطقه‌ای و قدرت‌های بزرگ تبدیل شود. یافته‌های پژوهش، نشان می‌دهد که هیچ‌یک از بازیگران تأثیرگذار داخلی در جهان اسلام، از حداکثر توان، نفوذ و قدرت اصرار آفرینی برای دستیابی به منافع و اهداف خود ندارند و این، به نوبه خود به پیچیدگی دستیابی به مسئله وحدت در جهان اسلام کمک کرده است. اجماع گفتمانی در میان نخبگان فکری و عملی جهان اسلام با تأکید بر اشتراکات و پرهیز از برجسته کردن افتراقات یکی از ملزومات اساسی برای عبور از پیچیدگی مسئله وحدت در جهان اسلام است.

می‌توان گفت که یکی از دلایل اصلی واگرایی‌های بازیگران کلیدی وحدت در جهان اسلام اصرار آن‌ها بر مسئله ایدئولوژی و تحمیل دیدگاه‌های خود بر سایر بازیگران است به همین جهت تا زمانی که رویکردهای ایدئولوژیک گرایانه و اختلافات مذهبی نقش بزرگی در مسائل جهان اسلام داشته باشند دستیابی به مسئله وحدت امری بسیار دشوار خواهد بود. ارزیابی اهداف نزدیک بازیگران در شکل شماره ۲۰ بیانگر آن است که جهان اسلام نزدیک‌ترین راهبردهایی را که می‌تواند در جهت حصول به وحدت در پیش بگیرد دو راهبرد نهادسازی و بازار مشترک اسلامی است؛ بنابراین منافع اقتصادی هم‌راستا با نهادسازی مرتبط با آن می‌تواند چرخه وحدت در جهان اسلام را وارد مرحله جدیدی نماید.

منابع

الف - منابع فارسی

- امام خمینی، صحیفه نور، ۱۳۷۴: ج ۱۹.
- ثقفی، سید محمد (۱۳۹۲)، *جامعه‌شناسی کشورهای اسلامی*، تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.
- جعفری، علی‌اکبر (۱۳۹۲)، «استراتژی موازنه تهدید و امنیت دولت‌های اسلامی منطقه خاورمیانه»، *فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام*، سال دوم، شماره ۷، صص ۳۴-۱۱.
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۷۹)، *مبانی مطالعات سیاسی اجتماعی*، جلد ۱ قم: انتشارات مدارس علمیه خارج کشور.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۸)، *بیانات در دیدار رئیس‌جمهور موقت افغانستان و رهبران مجاهدان افغانی*.
- دوئرتی، جیمز و رابرت فالتزگراف (۱۳۸۳)، *نظریه‌های متعارض در روابط بین‌الملل*، تهران: نشر ققنوس.
- رجیبی، هادی (۱۳۹۸)، «راهبردهای اتحاد جهان اسلام با ابتدای بر دیدگاه‌های مقام معظم رهبری»، *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، سال نهم، شماره سوم.
- زرین‌پور، داوود و امینی، راضیه (۱۳۹۱)، «واکاوی ضرورت شرعی وحدت در اندیشه نبوی از دیدگاه اهل سنت»، *فروغ وحدت*، سال هفتم، شماره ۲۸.

- سرپرست، سید ابراهیم سادات و صالحی حاجی آبادی، ابراهیم (۱۳۹۶)، «سازوکار تحقق افق وحدت و اخوت در جهان اسلام و جایگاه آن در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت»، فصلنامه علمی پژوهشی سیاست متعالیه، سال پنجم، شماره نوزدهم.
- صدرا، محمد (۱۳۹۸)، «آسیب‌شناسی مفهوم وحدت اسلامی در قالب دو گانه فرقه‌گرایی و سکولاریسم»، فصلنامه سیاست، دوره ۴۹.
- صفوی، رحیم (۱۳۹۰)، «وحدت جهان اسلام چشم‌انداز آینده‌های جهان اسلام»، دوره بیستم، شماره هفتاد و نهم.
- قانلی، محمدی و گلشنی، علیرضا (۱۳۹۴)، «آینده‌پژوهی روند همگرایی و وحدت دنیای اسلام»، فصلنامه تحقیقات سیاسی بین‌المللی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا شماره بیست و سوم.
- کلاهیچیان، محمود و محمدی لرد، عبدالمحمود (۱۳۹۶)، «استراتژی بازیگران و مسئله تروریسم در غرب آسیا»، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال بیستم، شماره ششم.
- گلن، جروم و گوردن، تئودرجی (۱۳۹۴)، مرجع روش‌شناسی آینده‌پژوهی، ترجمه ابوذر سیفی گلستان، تهران: انتشارات فرهیختگان دانشگاه علوم پزشکی بقیه‌الله.
- مجتهد زاده، پیروز (۱۳۷۹)، ایده‌های ژئوپلیتیک و واقعیت‌های ایرانی، تهران: نشر نی.
- مشیرزاده، حمیرا (۱۳۸۶)، «تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل»، تهران: انتشارات سمت.
- مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، ج ۲۵.
- میرعلی، محمدعلی (۱۳۸۵)، «وحدت اسلامی از دیدگاه اخوان المسلمین»، مطالعات انقلاب اسلامی، شماره ۶-۷.
- واثق، محمود و وحید آقایی (۱۳۹۴)، «ارزیابی اندیشه‌ها و باورهای مذهبی گروه‌های افراطی و تروریستی در جهان اسلام نمونه موردی: داعش و جبهه‌النصره»، نشریه مطالعات روابط فرهنگی بین‌المللی.
- وطن‌دوست، رضا (۱۳۸۹)، وحدت و همگرایی در اندیشه اسلامی، مشهد: دانشگاه علوم اسلامی رضوی.
- هامفری، مایکل (۱۳۸۸)، «سیاست عمومی فراملی پیرامون مدیریت اسلام و مسلمانان در اتحادیه‌ی اروپا و استرالیا»، رسانه جهانی، شماره ۷.